

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

Studijní rok 2008/2009

LIDÉ V MODERNÍCH MĚSTĚCH

PEOPLE IN MODERN CITIES

Magisterská diplomová práce

Věra Kantorová

Vedoucí práce: PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní
veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne .....

.....

ANOTACE

Toto práce si klade za cíl představit ucelený obraz městského člověka, obraz oproštěný od stereotypních představ, které se k němu zpravidla vážou. Je zaměřena jak na otázky týkající se samotného města, jakožto životního prostředí lidí, tak na problémy vztahující se k jeho obyvatelům. Práce je na jedné úrovni zaměřena na analýzu jevů, které jsou tradičně spojovány s prostředím města a vlivu městského prostředí na tyto fenomény. Na druhé úrovni se zabývá otázkou užívání pojmu městský jako antagonismu vůči pojmu venkovský.

OBSAH:

ÚVOD	6
1. Moderní město a moderní společnost (versus venkov)	8
1.1 Procesy: modernizace, urbanizace	8
1.1.1 Vymezení pojmu urbanizace.....	9
1.1.2 Vývoj urbanizace	10
1.1.3 Urbanizace jako jeden z faktorů modernizace společnosti	10
1.1.4 Fáze urbanizace	11
1.1.4.1 Industriální urbanizace – Industrializace	11
1.1.4.2 Postindustriální urbanizace	12
1.1.5 Velký obrat	14
1.1.6 Urbanizace v (post)socialistických zemích	15
1.1.6.1 Urbanizace v době reálného socialismu	16
1.1.6.2 Urbanizace po socialismu	16
1.2 Historický vývoj města	17
1.2.1 Starověk	18
1.2.2 Středověk	18
1.2.3 Novověk	20
1.2.4 Éra průmyslového města	22
1.2.5 Město současnosti	24
1.3 Teorie města, definice města	25
1.3.1 Teoretické přístupy ke zkoumání města	25
1.3.1.1 Filozofické přístupy zabývající se sociální stránkou měst	25
1.3.1.2 Sociologické přístupy k teorii města	26
1.3.1.3 Kritika města	31
1.3.2 Definice města	32
2. Lidé v moderních městech (versus lidé na venkově)	36
2.1 Charakteristické znaky městského života	36
2.1.1 Charakteristické znaky života ve městě	37
2.1.2 Charakteristické znaky města jako obrazu současné společnosti ...	40

2.1.3 Charakteristické znaky městského života jako protikladu života venkovského	42
2.2 Psychologické charakteristiky městského člověka	45
2.2.1 Tradiční pohled vlivu města na lidskou psychiku	45
2.2.2 Městský člověk z pohledu sociologie a jeho reflexe	47
2.2.3 Psychopatologie města	49
2.3 Identita městského člověka	50
2.3.1 Vymezení pojmu identita	51
2.3.2 Identita soudobého člověka	52
2.3.3 Individualizace jako stavební kámen identity	56
2.4 Městský způsob života, životní styl	57
2.4.1 Vymezení pojmů	57
2.4.2 Faktory ovlivňující životní způsob	59
2.4.3 Městský způsob života	60
2.4.4 Změna životních podmínek jako faktor vzniku městského způsobu života	63
ZÁVĚR.....	67
Seznam literatury	70
Přílohy	73

ÚVOD

Na začátku mé diplomové práce stál údiv nad množstvím negativních atributů, které město v průběhu dějin od svých obyvatel získalo. Celkový obraz města, který vskutku není dvakrát líbivý, je složen z množství malých roztržitých představ, které si o městě vytváří každý jedinec. Tyto stereotypní názory například vykreslují město jako místo, které se vyznačuje přetrháváním sociálních vazeb, anonymitou a izolací. Lidské vztahy ve městě jsou povrchní a rychle pomíjející. Nejen odborná veřejnost neúnavně diskutuje o škodlivosti města. Pokud je tedy městský člověk vskutku takovým, jak jej charakterizuje většina zažitých představ, pokud je městský způsob života opravdu tak zhoubný, jak se tvrdí, proč stále dobrovolně žijeme ve městech a proč během našich procházek po ulicích nepotkáváme davy zdecimovaných „spolupříslušníků“?

Mou snahou v této práci je podívat se na otázky týkající se města, městského způsobu života a městského člověka kriticky a pokusit se o ucelený náhled na současného člověka v jeho přirozeném prostředí

Práce se skládá ze dvou kapitol. V první kapitole se zaměřím na město samotné, ve druhé pak na jeho obyvatele. Důvodem, proč se v celé první části zabývám městem, je skutečnost, že prostředí života je pokládáno za jeden z vnějších determinantů lidské psychiky a lidského chování. Ve snaze po poznání, pochopení a popsání člověka je proto nutné začít od začátku, tedy jeho životním prostředím. Na charakteristiku města se soustředím ve třech podkapitolách, jejichž obsahem je objasnění společenských procesů, které zapříčinily vznik současného města a vytvořily současnou městskou společnost. Dále jde o seznámení se s historickým vývojem města od starověkých sídel po současné postindustriální město. V poslední řadě se zaměřím na dvě teoretické otázky týkající se města, kdy v první z nich půjde o postihnutí vývoje teoretických přístupů ke studiu města, ve druhé poté obrátím pozornost na problémy spojené s vymezením pojmu města a na sledování změn definice města v čase.

Těžištěm druhé kapitoly mé práce je člověk, přesněji řečeno moderní člověk. Při snaze o vytvoření ucelené představy současného městského

člověka se dotknu čtyř zásadních otázek, které se s touto problematikou pojí. Půjde za prvé o otázku existence specifických znaků, kterými je možné charakterizovat městský život, za druhé o to, jak a do jaké míry městské prostředí ovlivňuje psychiku a jednání lidí, za třetí o utváření identity městského člověka a nakonec o otázku existence typicky městského způsobu života.

Jako červená nit se prací vine pátrání po udržitelnosti bipolárního dělení, které je v konceptu města, městského člověka a městského způsobu života implicitně obsažené. Celou mou prací proto prostupuje otázka správnosti dělení na městský a venkovský, ať už jde o identitu, způsob života či psychické charakteristiky člověka.

Cílem mé práce tedy není pouze vytvořit obraz současného městského člověka v jeho přirozeném životním prostředí, ve městě, ale zároveň ukázat, že tímto jeho přirozeným prostředím již není výhradně město.

Při vypracovávání diplomové práce bylo postupováno formou získávání informací z dostupné literatury - monografií, seriálových publikací i internetu - jejich vzájemnou komparací, systematizací a aplikací na jednotlivá témata.

1. Moderní město a moderní společnost (versus venkov)

Lidé a města jsou nedělitelnými částmi jednoho celku. Chceme-li poznat jednu část, musíme obrátit naši pozornost i k části druhé. Jsou-li našim tématem lidé v moderním městě, nemůžeme toto téma obsáhnout tím, že bychom se zajímali pouze o jednotlivce či skupinu jednotlivců v jejich životním prostředí, tj. ve městě. Tento přístup by nám totiž přinášel pouze neúplný a jednostranný pohled na danou problematiku. Pokud nám nejde pouze o výsekové znalosti problému, ale chceme jej opravdu obsáhnout zevrubně, musíme se v první řadě zaměřit na město samotné. Bez toho, aniž bychom znali a pochopili historické příčiny vzniku měst, vývoj města v jednotlivých dějinných etapách, či procesy, které zapříčinily vznik moderního města, nemůžeme nikdy pochopit onen specifický vztah, který pojí člověka a město dnes a který je výsledkem dlouhodobého vývoje. Užitečným bodem je přidržení se autorit, které zkoumaly daný problém před námi. Při správném pochopení problému se v neposlední řadě musíme opírat o jasnou a určitou definici města, neboť vymezení jednotlivých pojmů je základem každého poznání. A právě výše uvedené je mým cílem v této kapitole. Po jejím přečtení budeme chápat pojem moderní město a moderní společnost.

1.1 Procesy: modernizace, urbanizace

V této kapitole se budu zabývat společenskými procesy, které se ve svém souhrnu nazývají urbanizace. Mým cílem je vytvořit souhrnný exkurz sloužící k bližšímu pochopení urbanizačních procesů. V prvních třech podkapitolách se budu věnovat procesům urbanizace v obecnějším měřítku. Jde mi obzvláště o vymezení pojmu urbanizace, o poukázání na časovou a prostorovou determinaci urbanizačních procesů a o náhled na urbanizaci jako jednoho z procesů doprovázejících modernizaci společnosti. V dalších dvou podkapitolách se budu podrobněji zabývat vývojovými fázemi urbanizačních procesů. Těžištěm poslední podkapitoly budou specifické rysy urbanizace v době socialismu a vliv hospodářské a politické transformace postkomunistických zemí na jejich sídelní rozmístění. Rovněž

se v této podkapitole pokusím nastínit budoucí vývojové tendence urbanizačních procesů v České republice.

1.1.1 Vymezení pojmu urbanizace

Musil vymezuje ve Velkém sociologickém slovníku pojem urbanizace takto: „prostorová orientace lidských činností i obyvatelstva projevující se změnami v chování lidí, v jejich motivaci, kulturních vzorech i ve formách organizace společnosti. Změny jsou vyvolány životem v prostředí s velkým počtem, vysokou hustotou a značnou různorodostí obyvatel, aktivit i lidských výtvorů“ (Musil 1996, s. 1358). Definice a pojetí urbanizace se vyvíjely v čase. Podle Musila můžeme pozorovat dlouhodobý přechod od užšího, demografického a geografického pojetí k širšímu, sociologickému pojetí. V užším pojetí byla urbanizace chápána jako proces koncentrace obyvatelstva, později jako proces koncentrace nejen obyvatelstva, ale rovněž společenských činností, a jako šíření a přejímání městské kultury (Musil 1996, s. 1358).

K tomuto pojetí Horská dodává, že nejdříve byla urbanizace chápána jako pohyb lidí z malých zemědělských obcí do obcí jiných, obvykle větších, jejichž hospodářskou základnou není zemědělství. Postupně se dospělo k názoru, že jde o proces, kdy se ze společností venkovských stávají společnosti městské (Horská 2002, s. 8-9). Pokud se jedná o soudobou definici urbanizace, Horská zdůrazňuje, že urbanizace je mnohostranným procesem, a tudíž ji musíme zkoumat vždy současně z více hledisek. Z toho důvodu si pomáhá dělením J. Ziólkowského, jenž vymezuje urbanizaci ekonomickou (zvětšování počtu osob nepracujících v zemědělství), demografickou (proces stěhování obyvatelstva z venkova do měst) a sociální (proces, při němž si jak jednotlivci, tak skupiny osvojují – v rámci vzájemné spolupráce, ale i konfliktů – městský způsob života) (Horská 2002, s. 12).

1.1.2 Vývoj urbanizace

Jak jsem již uvedla, urbanizace není pouhé zvětšování počtu obyvatel, kteří žijí ve městech, ale rovněž růst okruhu lidí, kteří žijí městským způsobem života. Je tedy patrné, že urbanizace, jež je procesem, nemůže a nemohla probíhat pořád stejně, beze změny. Stejně jako každý jiný proces někde vznikla, z místa svého vzniku se šířila, transformovala a ovlivňovala stále nové oblasti. Urbanizace označuje proces přechodu ze zemědělské společnosti na společnost převážně městskou, a jako taková je časově ohraničená.

Horská vymezuje dobu trvání tohoto procesu v Evropě asi 250 let. V Evropských podmínkách začal v Anglii v 18. století a postupně se šířil po celém kontinentu. Dnes je náš světadíl (až na malé výjimky) prakticky urbanizován. V jiných částech světa probíhá urbanizace mnohem rychleji. Tudíž můžeme říci, že urbanizace začala v Evropě v polovině 18. století a v globálním měřítku bude podle Horské ukončena zhruba kolem konce 21. století. Transformace světa venkovského na převážně městský bude trvat 300 až 350 let (Horská 2002, s. 15).

1.1.3 Urbanizace jako jeden z faktorů modernizace společnosti

Je třeba zdůraznit, že urbanizace neprobíhala ve společnosti osaměle. Koncentrace obyvatelstva do měst a s tím spojené šíření městského způsobu života neprobíhaly izolovaně, ale byly doprovázeny mnoha dalšími změnami společnosti.

Tento fakt potvrzuje Horská, když mluví o urbanizaci jako o jedné ze složek modernizace společnosti (Horská 2002, s. 14). Jindra hovoří o změnách ve společnosti, jako jsou agrární revoluce (transformace feudálních sociálně-právních vazeb půdy a rolnictva ve prospěch osobní svobody rolníků a zvyšující se úrovní zemědělské výroby), revoluce v komunikacích a službách (obzvláště pak vznik železnice, moderních komunikačních prostředků a vznik akciových bank), demografická revoluce a rychlý a trvale udržitelný ekonomický růst (Jindra 2007, s. 10-12). Jindra těmito znaky definuje industrializaci v širším slova smyslu. Mluví o

„dlouhodobém, kontinuálním a dodnes neukončeném procesu velké civilizační transformace agrární společnosti s převahou obyvatelstva žijícího na venkově a žijícího se zemědělstvím, v moderní, průmyslovou a konzumní společnost, žijící z velké části ve městech a vytvářející větší díl národního důchodu v průmyslu a službách“ (Jindra 2007, s. 9).

Takto definovaný proces transformace je dle mého názoru shodný s procesem modernizace společnosti, neboť již ve své definici explicitně obsahuje vymezení nejen průmyslové a agrární revoluce, ale rovněž urbanizace a celkové přeměny společnosti, jež proces industrializace převyšuje.

1.1.4 Fáze urbanizace

Urbanizace je tedy procesem, jehož průběh je determinován v čase a prostoru. To znamená, že probíhá v jednotlivých kulturních okruzích různě a jeho průběh se liší i v čase. Můžeme tedy pozorovat určité fáze urbanizace.

1.1.4.1 Industriální urbanizace – industrializace

První vlna urbanizace je nedělitelně spjata s vynálezem páry a s průmyslovou revolucí, kdy docházelo k zavádění strojů do výroby a později k běžnému dennímu užívání. Průmyslová revoluce začala v Anglii a odtud se šířila nejdříve na evropský kontinent a do Ameriky, a následně i do zbytku světa.

Průmyslová revoluce a industrializace začaly podle Horské v textilním průmyslu. Vynález nepřetržitého spřádacího stroje, který mohl zastat práci mnoha dělníků, znamenal posun od domácí práce k práci tovární. Vznikla tak nová forma organizace práce, jež sebou přinesla nutnost soustředění velkého množství dělníků na malém území (Horská 2002, s. 25-26).

Při definici průmyslové revoluce hovoří Jindra o paralelních výrazných proměnách v sociální struktuře společnosti (Jindra 2007, s. 9). Domnívám se, že k oněm změnám v sociální struktuře docházelo z velké míry z důvodů

koncentrace velkého množství lidí na jednom místě, tudíž z důvodu urbanizačních procesů, které započala právě industrializace.

Ve svých začátcích byla industrializace do značné míry soustředěna v několika ohniscích, ale skutečný boom, spojený právě s enormní migrací obyvatel do měst, byl důsledkem vynálezu parního stroje a stavby železnic.

Horská zdůrazňuje, že pára jako zdroj energie využívaný ve výrobě i v dopravě měla výrazně koncentrační tendence. Předchozí zdroje neživé energie jako například voda či vítr tento charakter neměly. Byly totiž zdarma a jako energetické zdroje byly rozptýlené. K vytápění parních strojů bylo používáno uhlí. A protože doprava paliva zdražovala výrobu, stala se blízkost ke zdroji této energie jedním z významných činitelů vedoucím ke koncentraci hospodářských činností i obyvatel (Horská 2002, s. 29).

Druhým důvodem koncentrace lidí na jednom místě byly dostředivé vlivy železnice. Ta dle Musila sice zlepšila možnosti dopravy, ale rovněž zapříčinila soustředění výroby na železničních uzlech. Protože výroba potřebovala velké množství dělníků, které nebylo možno rychle a levně dopravovat železnicí z větší vzdálenosti, a hromadná doprava zatím neexistovala, museli bydlet co nejbližší továren tak, aby se do práce dostali pěšky v několika minutách (Musil 1967, s. 50-51).

Domnívám se tedy, že průmyslová revoluce, která zapříčinila vznik velkých továren a koncentraci velkého množství lidí kolem těchto továren, tak dala vzniknout nové podobě města – tzv. průmyslovému městu.

Rychlé soustřeďování obyvatelstva do měst, vznik nových měst a prudký růst měst starých byly důsledky komplementárních sil, které ve svém souhrnu vytvořily svět, jenž se podstatně lišil od světa předprůmyslové společnosti (Horská 2002, s. 29).

1.1.4.2 Postindustriální urbanizace

Tvář města typická pro průmyslová města 19. století se začíná ve 20. století měnit. Podle Horské tuto změnu zapříčinily dva vynálezy. Jedná se o užití elektřiny jako hlavního zdroje neživé energie a o vynález výbušného motoru (Horská 2002, s. 32).

Horská dále uvádí dvě významná využití elektrické energie, a to zavedení elektrického proudu ve spojích a v dopravě. V prvním případě mluvíme o vynálezu telegrafu, telefonu a později bezdrátového přenosu zvuku, jež zmenšily potřebu osobního kontaktu. V dopravě se jedná o užití elektromotoru v horizontální (tramvaj) a vertikální (výtah) dopravě. Obojí se totiž promítlo do vnitřní struktury měst. Vynález výtahu dovoluje stavět domy o vyšších podlažích, což vede k zvětšování hustoty obyvatelstva ve městech. Tramvaj poté zkracuje vzdálenost a ruší tím podmínku bydlení pracovníků v místě práce (Horská 2002, s. 33).

V případě vynálezu výbušného motoru a jeho užití v automobilismu se dle Horské jedná o návrat významu silnic v dopravě. Průmysl se tak může rozvíjet i na územích železnicí těžko dostupných. Dalším důsledkem vynálezu výbušného motoru je posilování tendencí k suburbanizaci, což znamená stěhování obyvatel z městských center na okraje nebo za okraje měst (Horská 2002, s. 33).

Dle mého názoru právě vynález výbušného motoru a užití elektriny způsobily šíření městského způsobu života, protože zrychlily dostupnost informací a zkrátily dojezdovou vzdálenost a tím zapříčinily šíření vzorců chování, které byly do té doby typické pro město. Dále se poté zasadily o změnu tvaru měst, kdy se města přestala šířit v závislosti na železnici, ale začala spíše kopírovat tvar silnic.

V neposlední řadě Horská uvádí skutečnost, že dochází ke snižování podílů lidí pracujících v primárním a sekundárním sektoru hospodářství. Od počátku 20. století byl růst měst podmíněn růstem pracovních příležitostí ve službách. Roste počet pracujících v dopravě, spojích, obchodu, výchově, zdravotnictví, sociálních službách atd. Růst jednotlivých měst ani soustřeďování obyvatelstva do měst se však ani při stagnaci nebo úbytku zaměstnanců v průmyslu nezastavil a přímý vztah mezi stupněm urbanizace a podílem pracovníků v průmyslu přestal platit (Horská 2002, s. 34).

Na rozdíl od první fáze urbanizace, která se projevovala centralizujícími účinky, urbanizace 20. století se projevuje decentralizujícími účinky. Tento fakt potvrzuje Horská, když mluví o rozvolňování měst, rychlém růstu

předměstí a vytváření městských aglomerací, vyprazdňováním vnitřních částí měst a růstem jejich okrajů a vnějších zón (srov. Horská 2002, s. 34).

1.1.5 Velký obrat

Při názvu této kapitoly jsem si pomohla termínem z knihy *Zrod velkoměsta* Pavly Horské. Aspekty urbanismu, které tento termín vyjadřuje, by bylo možno dle předešlého dělení zařadit do tzv. postindustriální urbanizace, nebo by se mohly chápat jako pokračování postindustriální urbanizace. Domnívám se však, že trendy, které se v dané době objevily, jsou natolik specifické, že si zaslouží podrobnější popsání v samostatné kapitole.

V posledních třiceti letech (v postsocialistických zemích v posledních dvaceti letech) 20. století se totiž vztah mezi industrializací a urbanizací mění podruhé. Kromě pokračující desindustrializace, která je dle Horské vyjádřená nahrazováním těžkého průmyslu takovými odvětvími, jako jsou elektronika, lehká chemie, výroba léčiv a lékařských přístrojů a celkovou převahou terciárního sektoru národního hospodářství nad sektorem primárním a sekundárním (Horská 2002, s. 37), dochází rovněž ke změnám ve vývoji evropského osídlení. V souvislosti s tím se hovoří o dvou typech změn (Horská 2002, Musil 1967). Jednak se v celé Evropě téměř zastavil populační růst, za druhé dochází ke změnám v urbanizačních procesech.

Jde v podstatě o fakt, že koncentrace obyvatelstva do měst se v silně industrializovaných zemích zastavila (Horská 2002, s. 36). Důvodem zpomalení a postupného zastavení koncentrace obyvatelstva do měst je dosahování tzv. stropu urbanizace. Jedná se o skutečnost, které si všiml již na konci šedesátých let Jiří Musil. Za strop urbanizace se dle něj považuje situace, kdy více než 4/5 obyvatelstva země žije ve městech s více než 5 000 obyvatel. To znamená, že se stále rostoucím podílem obyvatelstva, které žije ve městech, se stále více snižuje možnost udržet tempo přírůstku tohoto podílu (Musil 1967, s. 57-58).

V důsledku výše popsaných procesů se ve vztahu k urbanizaci a k vývoji města obecně dle Horské objevilo několik trendů. Na prvním místě se jedná

o desurbanizaci, neboli klesající význam městských aglomerací a rostoucí role území mimo tyto aglomerace. Dále můžeme mluvit o dekoncentraci uvnitř městských aglomerací, tedy pokračování suburbanizace, spojené jednak s rozměňováním městských center a hlavně s umísťováním nové bytové výstavby na hranice či těsně za hranice města a tím dopomáhání vzniku městských kaší.¹ Třetím trendem je všeobecná hierarchizace regionů, kdy staré průmyslové regiony začínají upadat a rovněž se objevuje vznik tzv. vnitřních periférií. Jde o oblasti, které nebyly v minulosti industrializovány a v současnosti se z nich nestaly nové rozvojové regiony (Horská 2002, s. 41-42).

Dalo by se tedy stručně shrnout, že velký obrat ve vývoji osídlení, který nastal v sedmdesátých letech 20. století, je ve svých důsledcích pro město natolik odlišný, že by se mohl považovat za třetí fázi vývoje urbanistických procesů (v první fázi, jež je přímo spojená s industrializací, jde o tzv. koncentrace měst, ve druhé fázi se začínají procesy urbanizace a industrializace kvalitativně i kvantitativně dělit a ve městech dochází k dekoncentraci měst, a to obzvláště vnitřních částí). Tato třetí fáze je dána úplným uvolněním vztahu mezi urbanizací a industrializací. Dochází k poklesu urbanizace a celkové desurbanizaci a dekoncentraci měst, k rozrušování tradičních městských sídelních struktur.

1.1.6 Urbanizace v (post)socialistických zemích

V předchozích kapitolách jsem popsala obecné i specifické rysy a tendence urbanizačních procesů. Existovala však urbanizace tak, jak je zde popsána pro průmyslové země s demokratickým vývojem, i u nás? Je možno vysledovat stejné urbanizační tendence v zemi, kdy byl demokratický vývoj na čtyřicet let přerušen totalitou? Jak probíhala urbanizace během oněch čtyřiceti let nesvobody a jak probíhá nyní, v

---

¹ Termín sídelní (městská) kaše (urban sprawl) by se dal přeložit jako městské rozlézání či roztahování. Jedná se o komplexní pojem odkazující jednak na exodus na předměstí a s tím spojené změny hodnotových orientací, jednak na všeobecné procesy spojené s řídnutím dnešních měst a vznik prostředí bez tradičních městských veřejných prostor a na ztrátu městskosti vůbec. (Hnilička 2005)

zemích již demokratických, avšak stále zatížených komunistickou minulostí?

1.1.6.1 Urbanizace v době reálného socialismu

Horská uvádí, že na urbanizace probíhající v jednotlivých socialistických zemích působily jednak specifické společenské podmínky, jednak komunistická ideologie a historický vývoj. Urbanizace v socialistických zemích tak probíhala odlišně v důsledku celospolečenského vlastnictví výrobních prostředků, kdy o investicích nerozhodoval trh, ale státní plánovači. Podle Horské se jednalo o tzv. řízenou urbanizaci, která se od tradiční urbanizace v kapitalistických zemích lišila v několika bodech. Šlo obzvláště o skutečnost, že na rozdíl od západních zemí byl zde růst hlavních měst pomalejší, o poznání rychleji zde rostla středně velká a někdy i malá města, ale nerozvíjela se suburbanizace (Horská 2002, s. 43-45).

Důsledkem centrálního plánování tak dle mého názoru byla neexistence výrazné hierarchizace mezi jednotlivými regiony, kraji či okresy. Rovněž rozdíly mezi hlavním městem a ostatními částmi země, ať už v cenách pozemků, výši mezd či životní úrovni, nebyly tak markantní. Tyto tendence jsou naopak patrné v české ekonomice dnes.

1.1.6.2 Urbanizace po socialismu

Ohledně procesů, které probíhají na našem území od počátku devadesátých let 20. století, říká Horská následující: „Změny v osídlení probíhaly vždy pomaleji než změny politické, sociální či hospodářské. Systémy měst jsou neobyčejně stabilní a mění se radikálně pouze při velkých otřesech, v důsledku velkých válek, hospodářských úpadků celých zemí apod.“ (Horská 2002, s. 298). Usuzuji, že právě zhroucení komunistických režimů bylo jedním z takových velkých otřesů a nastartovalo rychlé změny, jež by bez tohoto otřesu trvaly v řádech nikoliv let, ale desetiletí.

Horská podotýká, že postkomunistická transformace je dvojím procesem. V první řadě jde o návrat k těm dlouhodobým liniím vývoje osídlení, které u nás nastartoval kapitalismus a které byly komunismem zpřetrhány. Druhou fází procesu jsou změny osídlení a struktury českých měst v důsledku zapojování do hospodářských a politických struktur Evropské unie a také v důsledku obecných trendů globalizace (Horská 2002, s. 299). Tyto změny totiž měly za následek všeobecné přiblížení se sídelním tendencím, jež byly do té doby pozorovatelné převážně v zemích s tržním hospodářstvím. Horská vymezuje některé z těchto změn. Šlo například o již zmíněné procesy suburbanizace. V další řadě pak došlo k celkové hierarchizaci měst a regionů země. Můžeme například pozorovat rozvoj měst v západní části republiky, a naopak úpadek východních částí, obzvláště pak regionů s tradiční převahou hornictví a těžkého průmyslu. Kapitoulou samou pro sebe je pak polarizace republiky ve vztahu hlavního města Prahy versus zbytek země (Horská 2002, s. 299-300).

Závěrem načrtnu několik vývojových tendencí, které dle Horské čekají Českou republiku v brzké přítomnosti. Česká republika patří do té oblasti Evropy, která se vyznačuje stagnací a úbytkem počtu obyvatel. Politická, hospodářská a kulturní integrace se západní Evropou posílily šíření životních hodnot a způsobů života, které existují v západní Evropě a které vedly k tzv. druhé demografické revoluci, jež snížila úroveň míry plodnosti pod úroveň prosté reprodukce. Snížená reprodukce působí na urbanizaci jako brzda. Rovněž stupeň urbanizace dosáhl v České republice vysoké úrovně a ve smyslu kvantitativně statistického bude brzo dokončen. Města tak porostou buď v důsledku stěhování lidí ze zahraničí, anebo na úkor jiných měst či regionů země (Horská 2002, s. 318).

1.2 Historický vývoj města

Historickým vývojem města se tradičně zabývají historikové. Přesto je však historické zkoumání města přínosné i pro architekty, urbanisty či sociology. Odkrytí historického vývoje města může pomoci pochopit nejen to, jak se ze starověkého sídla v průběhu staletí stalo (post)moderní město,

ale rovněž jaký vliv měl vývoj města na celou společnost. Zaměřím se tedy na pět nejvýznamnějších ér ve vývoji lidského osídlení. Jsou to starověk, středověk, novověk, éra průmyslového města a města současnosti.

1.2.1 Starověk

První sídla se podle Hrůzy začala objevovat v době neolitické revoluce, kdy docházelo k přechodu od kočovného způsobu života k zemědělství. Místem vzniku těchto prvních sídel byly staré mimoevropské civilizace. Za první sídlo, jež mělo charakteristiky starověkého města, je považováno Jericho (Hrůza 1995, s. 15-17). Hrůzův urbanistický pohled na starověká sídla se však liší od pohledu sociologického. Hlavní rozdíl je dle mého názoru v tom, že urbanisté, na rozdíl od sociologů, pokládají již starověká sídla za města.

Proti chápání starověkého sídla jako města se ohrazuje již ve své době Bláha, který tvrdí, že města starověká nejsou městy v dnešním slova smyslu. Obyvatelé starověkých měst totiž nejsou stálými obyvateli a jako celek netvoří měšťanský stav. Tuto skutečnost ilustruje na příkladu starověkého Říma, kde docházelo k dělení městských obyvatel na dvě skupiny podle majetku. Za jádro dělení měšťanské společnosti se od středověku přes novověk a éru průmyslové revoluce podle Bláhy nepokládá rozvrstvení společnosti podle majetku, ale podle funkce, jež jednotlivá vrstva vykonává ve společnosti (Bláha 1914, s. 22-23). Dobou vzniku měst, tak jak jsou chápány v dnešním slova smyslu, je středověk.

1.2.2 Středověk

Jak uvádějí historikové, počátek středověku se v Evropě nese ve znamení celkové regrese obyvatelstva na nižší stupeň vývoje. Společnosti s mnoha rysy městských společností se vracejí k ryze zemědělskému způsobu života na bázi rodového a kmenového zřízení. Příčinou této regrese byl podle Doberského rozpad Římské říše spojený s nájezdy barbarů a velké stěhování národů (Doberský 1953, s. 18-21).

Nejstarší města nevznikala náhodně, ale reagovala na danosti prostředí. Právě prostředí či budoucí okolí hrálo při vzniku měst významnou roli. Ohledně tohoto Hrůza uvádí, že první města většinou navazovala na již existující jádra, jako např. na pozůstatky římských měst, tržní osady atd. Rovněž poloha nebyla náhodná. Ta byla většinou vázaná na přírodní danosti, jako jsou místa vhodných brodů přes řeku, místa se zdroji pitné vody a s úrodnou půdou či místa s rudným bohatstvím. Kromě přírodních daností však poloha města reagovala i na danosti vytvořené člověkem. Typickou polohou měst tudíž byly křižovatky kupeckých cest, důležitou roli rovněž hrály vojenské a strategické aspekty, kdy byla města zakládána na obranu území (Hrůza 1995, s. 90-91).

Vznik prvních českých měst se datuje do přelomu 12. a 13. století, kdy dochází ke vzniku právního pojmu město, jako kupecké výsadní město (Riedl 1954, s. 52). Největší rozmach vzniku měst se podle pramenů datuje do 13. a 14. století, kdy král Přemysl Otakar II. pozval na české území německé osadníky. Vědci uvádějí, že němečtí kolonizátoři sebou přinášejí německá práva, a ta poté slouží jako předobraz novým českým městským právům (Bláha 1914, Doberský 1953). Města v té době vznikají jednak organicky, ale stále více nabývá na významu umělé zakládání měst.

Důvody umělého zakládání měst uvádí Doberský. Se stále větší hospodářskou mocí feudálů, jež ohrožují moc královu, král na svou obranu zakládá množství měst. Tato královská města, jež měla mnoho pravomocí, měla snížit moc pánů. Zároveň s městy královskými jsou zakládána města poddanská, a to buď církevní, nebo světská (Doberský 1953, s. 28-29).

Po celé období vrcholného středověku dochází na našem území k zakládání velkého množství měst. Horská poukazuje na skutečnost, že tato města, jež byla jednou postavena a obehnaná hradbami, se od té doby jen málokdy přirozeně rozšiřují (Horská 2002, s. 66).

Osídlení Českých zemí se podle Horské vyznačovalo hustou sítí menších městeček a absencí měst velkých či středních. Roku 1348 byla jediným velkým městem na našem území Praha s 40 000 obyvateli. Dvě

druhá největší města - Kutná Hora a Brno - měla ve stejné době pouze kolem 8000 obyvatel (Horská 2002, s. 62).

Domnívám se, že se vznikem stále většího množství měst a městeček zároveň vzniká nová vrstva obyvatelstva, která se způsobem obživy i právy odlišuje od zemědělského obyvatelstva. Tento fakt dokládá Horská, když hovoří o středověkém městě jako o specifické právní instituci, která se vyznačovala čtyřmi základními elementy: městským mírem, městskou svobodou, městským právem a městskou ústavou na podkladě obce a společenství (Horská 2002, s. 75). Podotýkám ovšem, že tyto čtyři elementy jsou specifické pro město a jeho obyvatele, a nikoliv pro celou společnost. Což dokládá Horská, když poukazuje na skutečnost, že mnoho autorů, mezi nimi i Henri Pirenne nebo Max Weber, chápalo středověké město jako jedinečný a nový jev, kdy se podle Pirenneho jedná o nefeudální ostrovy ve feudálním moři (Horská 2002, s. 18-19).

Výstižný popis podal Jacques Le Goff: „Město je především rostoucí společnost, soustředěná na malém prostoru uprostřed rozsáhlých, řídké zalidněných území. Je to místo výroby a směny, kde se mísí řemeslná výroba a obchod, živěné monetární ekonomii. Je to centrum specifických hodnot, z nichž vyrůstá pilná a tvůrčí práce, záliba v obchodu a penězích, sklon k přepychu a smysl pro krásu. Je to systém organizace prostoru uzavřený hradbami (...), je to sociální a politický organismus založený na sousedství, kde nejbohatší si nejsou hierarchicky nadřazeni, ale tvoří skupinu sobě rovných, vládnoucí shodně myslící a solidární mase“ (Horská 2002, s. 69).

1.2.3 Novověk

Pro Evropu raného novověku je typický nejen rozvoj měst, ale i zvětšování počtu městského obyvatelstva. Podle Horské se nejrychleji a nejvíce zvětšují tři typy měst. Jsou to průmyslová města Anglie (Leeds, Manchester), velké přístavy na atlantském pobřeží (Glasgow, Liverpool, Rotterdam) a nová hlavní města (Berlín, Madrid, Petrohrad) (Horská 2002, s. 82).

Na českém území je rozvoj měst spojen s novým rozvojem těžby stříbra a rud (Riedl 1953, s. 116). Novým jevem, jenž formuje obraz měst, je podle Hrůzy stěhování šlechty do měst (Hrůza 1995, s. 145). Miller mluví o tzv. urbanizaci šlechty (Miller 2006, s. 149). O této skutečnosti se zmiňuje i Riedl. Šlechta opouští své středověké hrady a staví si pohodlná šlechtická sídla v renesančním slohu ve městech či jejich blízkosti (Riedl 195, s. 130).

Jelikož je většina měst stále ještě dřevěná, dochází k častým požárům a vznikají tak volná prostranství vhodná pro novou výstavbu. S renesancí tak přichází tendence urbanistického plánování měst, která jsou však podle Hrůzy na našem území spíše skromná (Hrůza 1995, s. 145).

S nastupujícím obdobím baroka pak přichází na řadu další velké přestavby měst. Tyto však jsou spojeny s válečnými útrapami třicetileté války. Jak uvádí Horská, švédské války způsobily veliký úpadek měst. Města ztrácela obyvatelstvo jednak v důsledku války a poté v důsledku odchodu nekatolického obyvatelstva v době protireformace. Města sama chudla a chátrala (Horská 2002, s. 89). Avšak právě v této době dochází podle Riedla k velké obnově měst ve stylu baroka. To je dáno skutečností, že hrstka katolických pánů získala velké množství majetku konfiskovaných panovníkem nekatolíků (Riedl 1953, s. 154-164).

V té době však začínají podle Horské České země za zbytkem (západní) Evropy zaostávat. Je tomu tak nejen díky třicetileté válce, ale rovněž díky skutečnosti, že Praha přestává být residenčním sídlem panovníka, a díky neexistenci rychle rostoucích přístavů nebo prosperujících finančních či veletržních center v Českých zemích (Horská 2002, s. 89).

Stejně tak jako se šlechta stěhuje do měst, přesouvá své průmyslové aktivity na venkov, kde jsou pro ně lepší podmínky v podobě levné pracovní síly z řad poddaných (Horská 2002, s. 102). Toto je dle mého názoru jeden z důvodů neexistence větších měst na našem území, protože šlechta, jež přesouvá průmyslové aktivity na venkov, se tak stává přímým konkurentem měst. Zároveň však šlechta díky výhodě vlastnictví pozemků a poddaných často vítězí, a brání tak organickému rozrůstání měst, založeném na prosperujícím průmyslu či obchodu. Města tak ztrácejí nejen svou

ekonomickou výhodu, ale v době pobělohorské, kdy svobodní měšťané ztrácejí své veřejné funkce, přicházejí i o politickou výhodu.

Společenský život středověkého a novověkého města se liší v mnoha ohledech. Podle Horské se novověké město diferencuje ve svých funkcích. Na významu nyní nabývají funkce residenční, administrativní a kulturní (Horská 2002, s. 81).

Horská dále podotýká, že právě odchod zámožnější šlechty do města a zánik početné drobné šlechty ochudily venkov o její elitu. Právě až v důsledku této skutečnosti se venkov stává čistě rolnickým prostředím. Horská zdůrazňuje, že i přes existenci ostrého sociálního předělu, který existoval mezi městem a venkovem, byl venkov s městem svázán mnoha pouty. Tudíž, přestože si uchoval svou vlastní kulturu, byl městskou kulturou podstatně ovlivněn (Horská 2002, s. 112-117).

Při popisu městské společnosti českých zemí v novověku mluví Horská o většinou ospalých a poklidných lokalitách. Pokládá ji za stabilní, ale do jisté míry omezenou společnost se silným sklonem ke konzervatismu. Tyto charakteristiky se projevují například v cechovním uspořádání či v naprostém odmítání tolerančního patentu (Horská 2002, s. 118).

1.2.4 Éra průmyslového města

Doba průmyslové revoluce a industrializace je obdobím největšího rozmachu měst (Horská 2002, Riedl 1953, Tindall 1996). Autoři, kteří se touto érou zabývají, vytvářejí obraz typického průmyslového města konce 19. a počátku 20. století. Jedná se o města na železničních tratích, zvětšující se v důsledku těžby surovin či těžkého průmyslu. S užitím elektrické energie v dopravě se města začínají rozrůstat do výšky i do šířky, s vynálezem výbušného motoru dochází k rozvoji průmyslových měst i mimo železniční tratě (Horská 2002, Riedl 1953, Tindall 1996).

Vzhledem k nízké natalitě městského obyvatelstva žijí města dlouho z přírůstkem přistěhovalců. V Evropě se jedná o přírůstek obyvatelstva z venkova, v Americe se kromě venkovského obyvatelstva stěhuje do měst velké procento přistěhovalců ze zámoří. Tindall uvádí, že přistěhovalci

zvětšili během let 1851-1930 počet obyvatel Spojených států o více než 35 milionů obyvatel (Tindall 1996, s. 814).

Jak uvádí Riedl, byla průmyslová města špinavými místy s rychle se rozrůstajícími dělnickými koloniemi v blízkosti továren, které zahalovaly ovzduší kouřem z jejich komínů (Riedl 1953, s. 191). Tindall podotýká, že i přes prvotní snahu o to, aby se americká průmyslová města nestala stejnými špinavými místy jako města anglická, nakonec se tak stejně stalo (Tindall 1996, s. 225). Průmyslová města přelomu 19. a 20. století se tak podle Tindalla živelně rozšiřují, což je důsledkem neexistence stavebních plánů a skutečnosti, že vlastním zájmem byl především rychlý růst bez ohledu na veřejnou zeleň a služby (Tindall 1996, s. 409).

Objevuje se tak nový fenomén doby – nájemní dům, jako jedna ze snah řešení zvětšující se bytové krize průmyslových měst. Riedl specifikuje nájemní dům jako dům, ve kterém žije větší množství rodin bez vzájemných rodinných vazeb či pracovních vztahů k domu a jeho majitelům (Riedl 1953, s. 194).

Situace evropských měst (obzvláště pak východoevropských) se od měst amerických liší. Díky historicky silnému postavení měst totiž nedochází k tak silným úpadkovým tendencím. Rovněž rozrůstání měst neprobíhá, alespoň z počátku, tak živelně, protože většina evropských měst je obehnaná krunýřem hradeb, který rozrůstání brání. Jak uvádí Riedl, situace se začíná měnit spolu s odstraněním hradeb a napojením center měst na jejich předměstí (Riedl 1953, s. 197). Spolu s bouráním hradeb se pak podle Horské objevují první snahy o regulaci rozrůstajících se měst (Horská 2002, s. 161).

Podotýkám, že ve snaze o napojení měst na železniční tratě, o regulaci historických ulic, jež nedostačují rozrůstající se automobilové dopravě, a o celkovou modernizaci městských center dochází k přetváření a bourání celých městských čtvrtí. Příklady můžeme vidět například při stavbě vídeňské okružní Ringstrasse s jejími monumentálními budovami, která vznikla na místě zbouraných hradeb, megalomanského plánu prefekta Haussmanna na stvoření moderní tváře Paříže, jež v sobě zahrnovala zničení

části historického centra, či v o něco menším měřítku při asanaci pražského židovského města.

1.2.5 Město současnosti

Od poloviny 20. století dochází k přechodu od kvantitativních změn měst ke změnám kvalitativním. Mění se spíše vnitřní struktura měst. Horská hovoří o faktu, že urbanizace jako koncentrace obyvatel do měst byla nahrazena rozptylem obyvatelstva ve velkých metropolitních oblastech (Horská 2002, s. 10). Metropolitní oblasti vznikají podle Musila shlukováním menšího či většího počtu sídel kolem jednoho dominantního centra (Musil 1967, s. 203). Vznik metropolitních oblastí je tak dle mého názoru projevem celkové dekoncentrace měst, jejichž viditelnými tendencemi jsou suburbanizační procesy, tedy i vznik předměstí. S postupujícími suburbanizačními procesy se však tato starší předměstí dostávají blíže městským centrům. Předměstí, která vznikají v pokročilých fázích suburbanizace, leží již za hranicemi měst a z důvodů lepší kvality prostředí se stávají vyhledávanými místy bohatších vrstev.

Usuzuji, že právě starší předměstí jsou dějištěm úpadkových tendencí, dochází zde ke kumulaci chudých vrstev obyvatelstva a ke vzniku ghett či slumů. Tuto skutečnost ostatně dokládá i Jane Jacobsová, když ve své knize popisuje příklad vzniku jednoho takového slumu (Jacobsová 1975, s. 163). Problémem současnosti poté podle Jacobsové je oprava a revitalizace těchto částí měst (Jacobsová 1975, s. 232).

V našich poměrech jsou poté dle mého názoru podobným problémem sídliště. Ta vznikají, jak dokládá Musil, jako obytná předměstí (Musil 1967, s. 191). Sídlíště v sobě shrnují obdobné patologické jevy, na které poukazuje Jacobsová u amerických velkoměst. Monofunkčnost sídlišť poukazuje na další jev, jenž je problémem současných měst.

Jedná se o vznik čtvrtí s výrazně převládající jednou funkcí, které jsou podle Jacobsové patologické, neboť je zde ničena rozmanitost a nedovolují přirozenou cirkulaci lidí (Jacobsová 1975, s. 146-147). Dochází tak například ke vzniku velkých obchodních čtvrtí (příkladem je londýnské

City), které často stojí v současném či bývalém centru města. Důsledkem je právě vylidňování center. Dekoncentrace jako typický faktor města současnosti je patrná všude, její podoby se však od sebe kvantitativně liší. Jak zdůrazňuje Musil, dekoncentrace byla patrná již v druhé polovině 20. století ve velkoměstech Ameriky, stejně jako v socialistické Praze (Musil 1967, s. 150).

1.3 Teorie města, definice města

V poslední podkapitole se budu věnovat dvěma teoretickým otázkám. V první části půjde o ucelený přehled teoretických přístupů ke studiu města. Těžištěm druhé části poté bude snaha o co nejkompaktnější vymezení pojmu město. Zaměřím se jednak na současnou definici města, jednak na vývoj definice města v čase.

1.3.1 Teoretické přístupy ke zkoumání města

Pro potřeby této práce se soustředím na sociologické teorie města. Pokusím se postihnout vývoj teoretického myšlení, které se zabývalo městem. Z toho důvodu se nebudu věnovat pouze myšlenkám sociologů 19. a 20. století, ale rovněž jejich předchůdcům. V poslední části poté nastíním nejobvyklejší body kritiky města.

1.3.1.1 Filozofické přístupy zabývající se sociální stránkou měst

Již od starověku existovali myslitelé, kteří se zabývali sociálními aspekty architektury a plánování. Dle Schmeidlera je nejstarší řešenou otázkou nejspíše otázka bydlení, kterou se zabývá již antický myslitel Vitruvius (Schmeidler 1997, s. 24). Hrůza uvádí, že Vitruvius, který vytvořil úctyhodných deset knih o architektuře, byl pokládán za jednu z největších autorit až do doby klasicistní. Podle současných znalostí nebyla až do počátku renesance – to je zhruba v údobí jednoho a půl tisíciletí – vytvořena v Evropě žádná další teoretická práce podobného druhu, natož rozsahu (Hrůza 1965, s. 14-16).

Otázkou bydlení se dále zabývali utopisté, kteří bydlení chápali jako jeden z nejdůležitějších problémů materiálního zabezpečení lidské existence (Schmeidler 1997, s. 24). Jiří Hruža nás ve svém díle seznamuje s názory nejvýznamnějších či nejzajímavějších z nich. Ať již jde o dílo filozofa Thomase Moora, který ve své *Utopii* popisuje soustavu měst, z nichž žádné nesmí překročit optimální velikost, či Campannelly. Oba tito autoři vyzdvihují ve svém díle sociální prvek a líčí města bez soukromého vlastnictví (Hruža 1973, s. 16). Nástin nového uspořádání bydlení se objevuje u klasických utopistických socialistů – Charlese Fouriera, Roberta Owena a Henriho Saint Simona, kteří v rámci všeobecné kritiky poměrů dospěli k myšlence společenského vlastnictví, za což byli jedněmi nekriticky vyzdvihováni a druhými zavržováni (Schmeidler 1997, s. 25).

1.3.1.2 Sociologické přístupy k teorii města

S ustanovením sociologie jako vědy se některé otázky bydlení přenesly z filozofie a plánování do tohoto nového oboru. Na vznik disciplíny sociologie města jsme si museli ještě řadu let počkat, avšak otázky, které nyní spadají do této disciplíny, se objevují již v pracích prvních sociologů.

Schmeidler uvádí řadu vědců, kteří se městem zabývali ze sociologického hlediska. Byl to Max Weber, který si byl vědom fyzické povahy měst a snažil se identifikovat nefyzické – tj. ústavní, kulturní, politické, ekonomické a psychologické rysy. Studoval město jako ideální typ, což byl konceptuální nástroj, jenž používal ve snaze nalézt podstatu města jako sociálního fenoménu. Vytvořil teorii „městské komunity“, kdy tato komunita pro něj nebyla pouhým agregátem lidských aktivit, nýbrž určitým a specifickým vzorcem lidského žití. Město tak podle něj mohlo vzniknout pouze za specifických podmínek a v určitém místě v historii. Tyto podmínky dle něj existovaly v preindustriální Evropě (Schmeidler 1997, s. 31). Musil dále uvádí pět znaků, jimiž Weber definuje středověké město: „Jsou to 1. hradby, 2. trh, 3. vlastní soud a alespoň z části autonomní právo, 4. s tím spojené formy sdružování, 5. alespoň částečná nezávislost

(...), tudíž také správa skrze úřady, na jejichž zvolení se účastní měšťané“ (Musil 1996, s. 610).

Dalším sociologem, který se zabýval teorií města, byl Ferdinand Tönnies, který – jak zdůrazňuje Schmeidler – přispěl k pochopení městské společnosti konstrukcí konceptů „Gemeinschaft a Gesellschaft“. „Gemeinschaft“ Tönnies chápe jako druh pospolitosti založené na tradičním venkovském životě, kdy vztahy jsou založené na příbuzenství a tradičních hodnotách a povinnostech. Jsou tudíž přirozenou nutností a individuum v této pospolitosti splývá s myšlením a vůlí celku. Naopak „Gesellschaft“ je typ společnosti, jež je založená na formálních, neosobních vztazích, byrokracii, řádu a právu. Jedná se o racionální nutnost a lidé jsou spojováni pouze účelově (Schmeidler 1997, s. 32-33).

Usuzuji, že typ „Gesellschaft“ může být chápán jako typ velkoměstské společnosti. Tönnies se tak svým dělením řadí po bok těch vědců, kteří se snaží o duální rozdělení společnosti na venkovskou a městskou, na „dobrou“ a „zlou“, na novou a starou. Městská společnost je v těchto definicích nositelkou negativní konotace.

Dalším sociologem, který se zabýval ve svých pracích městem, je Georg Simmel. Jeho snahou bylo nalézt psychologické rysy městského člověka (Musil 1967, s. 15). Podle Schmeidlera Simmel zdůrazňuje anonymitu, povrchnost a početnost sociálních kontaktů městského člověka, jež vedou ke vzniku typické městské povahy. Ta se podle něj vyznačuje velkou přizpůsobivostí, pružností, nejistotou, blazeovaností a skrytou agresivitou (Schmeidler 1997, s. 33).

Schmeidler v neposlední řadě zmiňuje Emila Durkheima, který ve svých pracích zdůrazňuje vliv prostředí, ať už venkovského či městského. (Schmeidler 1997, s. 33). Podle Durkheima je struktura společností závislá na typu solidarity, který převládá mezi lidmi. Existují dva druhy solidarity. Mechanická solidarita je založená na příbuzenství a na podobnosti, o společnostech, kde převládá tato solidarita, mluví Durkheim jako o „systému homogenních segmentů, které jsou si vzájemně podobné“ (Durkheim 2004, s. 155). Organická solidarita je naopak založena na dělbě

práce a na heterogenitě. Během vývoje společnosti se dle něj mechanická solidarita mění na solidaritu organickou. Jedná se o vývoj od nižšího k vyššímu sociálnímu typu, tedy od společností založených na příbuzenství, jako jsou podle něj horda či klan, ke společnostem založeným na dělbě práce, tj. přes vesnici k městu (Durkheim 2004, s. 150-162).

Nejvýznamnějšími představiteli sociologie města 20. století byli členové Chicagské školy. O Chicagské škole bylo napsáno již mnoho textu, ať již jejich obdivovateli, či kritiky. Zmínky o ní nalezneme v každé učebnici urbanismu, ekologie města či sociologických teorií obecně (Musil 1967, Schmeidler 1997, Petrusek 1994, Giddens 1999). Jak uvádí Petrusek, příslušníci Chicagské školy se nezabývali pouze teorií města, avšak právě ona se na několik desetiletí stala vůdčí teorií při zkoumání sociálních fenoménů ve městech (Petrusek 1994, s. 55). Sociologická teorie města Chicagské školy je známá jako sociální ekologie (ekologie člověka, ekologie města) a v době svého vzniku a největšího rozkvětu byla spojena hlavně se třemi jmény – R. E. Park, W. Burgess a R. D. McKenzie.

Z velkého množství, které již bylo o sociální ekologii napsáno, lze shrnout následující. Sociální ekologie je aplikací teorie rostlinné a zvířecí ekologie na studium lidských komunit. Jde tak o zkoumání vztahů mezi člověkem a jeho prostředím, mezi jednotlivci a sociálními skupinami v prostředí. Ekologie města, jež zkoumá vztah mezi jedincem či skupinou a městem, je jen jednou z disciplín ekologie člověka. Teorie sociální ekologie je postavena na Darwinově teorii o původu druhů. Jedná se tedy o modifikovaný proces soutěže o životní prostor, který vyúsťuje v dynamickou rovnováhu mezi organismem a prostředím. Tato dynamická rovnováha se nazývá soutěživá spolupráce a ve vztahu k lidské společnosti nabývá dvojí úrovně – biotické a kulturní. Na biotické úrovni se lidé navzájem přizpůsobují na základě zřejmých vzájemných výhod, na kulturní úrovni lidé vytvářejí plány a provádějí společné akce. V důsledku soutěživé spolupráce se na sobě jednotlivé části města stávají vzájemně závislé. Ve městech dále neustále probíhají dva procesy, které ovlivňují tvář měst. Jsou to procesy invaze a sukcese, které mají za následek měnu obyvatelstva

v jednotlivých čtvrtích. Princip této měny spočívá v tom, že v době invaze se na určité již obsazené místo stěhují noví přistěhovalci, kteří poté v procesu sukcese vytlačují původní obyvatelstvo a zabírají jeho místo. Původními obyvateli se tak stávají přistěhovalci, kteří se dále v procesu sukcese stěhují jinam, kde zase vytlačují původní obyvatelstvo. Tento koloběh se poté stará o přirozenou měnu obyvatelstva ve městech (Giddens 1999, s. 449-450, Musil 1967, s. 132-136, Schmeidler 1997, s. 35-37, Petrusek 1994, s. 55-56).

Pod vlivem ekologického členění města vzniklo několik významných teorií, které se zabývaly prostorovým uspořádáním určitých jevů. Podle Musila je například zajímavé, jak se liší skladba obyvatelstva, sociální organizace a způsob života v typických městských polohách, jako je jeho střed, okraj, předměstí či ryze obytné střední pásmo. Mezi nejvlivnější teorie tohoto okruhu patří následující: 1. Teorie soustředěných zón – otcem této teorie je W. Burgess. Podle jeho teorie se každé město radiálně rozšiřuje ze svého obchodního a správního středu a je tvořeno prstencem soustředěných zón, z nichž každá má zvláštní sociologické rysy. 2. Sektorová teorie – teorie Homera Hoyeta je jistou modifikací Burgessovy teorie a je založena na předpokladu, že průmyslové oblasti se nevytvářejí kolem obchodního centra, nýbrž podél železničních tratí, vodních toků nebo v současné době na okrajích měst. Průmyslové plochy se nešíří v kruhu, nýbrž formou pruhů a pásem. 3. Teorie několika jader (C. D. Harris a E. L. Ullman) – se liší od těch předchozích tím, že předpokládá, že města mají více jader. Každé z těchto center se specializuje na jednu určitou funkci, např. maloobchod, velkoobchod, peněžnictví, správu, výchovu (Musil 1967, s. 172-177)².

Dalším příslušníkem okruhu Chicagské školy, jehož teorie města se ovšem podle Giddense neshodují s ekologií města R. E. Parka, je L. Wirth a jeho teorie: Urbanismus jako způsob života (Giddens 1999, s. 450). Ve své tezi Wirth zdůrazňuje skutečnost, že moderní město se stalo kontrolorem ekonomického, politického i kulturního života celé společnosti. Městský způsob života tak podle něj není uvězněný ve městech. Charakterizuje

---

² Grafické vyobrazení těchto tří teorií obsaženo v příloze č. 1.

město jako rozlehlé, hustě zalidněné a trvalé osídlení různorodých jedinců. Vysoká hustota osídlení pak s sebou nese náhodné setkání těsné fyzické blízkosti a vzdálenost společenských vztahů. Lidské vztahy jsou tak velkou měrou segmentalizovány³, jsou povrchní, anonymní a pomíjející. Různorodost podle něj inklinuje ke zhroucení rigidní sociální struktury a k produkci zvýšené mobility, ta pak s sebou nese nebezpečí nejistoty a nestability. Peněžní vztahy vytlačují personální vztahy a instituce tíhnou k zajišťování spíše masových než individuálních požadavků. Jedinec se tak stává efektivním, pouze když jedná ve skupině (Wirth 1938, s 1-24).

Skutečnost, že ekologické teorie nejsou mrtvé ani po druhé světové válce, dokládá podle Schmeidlera vznik studií E. Shevkyho zabývajících se diferenciacemi sociálního prostoru, které odkazují na třicet let starou práci R. E. Parka (Schmeidler 1997, s. 55). Do popředí se však dostávají teorie, které zkoumají sociální a psychické potřeby člověka v prostředí, které jej obklopuje. Schmeidler dokládá, že architektura se začíná orientovat citlivým přístupem, který nově definuje principy jejího utváření ke vztahu člověka a prostředí. Sociologické teorie a výzkumy byly chápány rozporuplně. Vlna euforie, kdy byly urbanisty pokládány za nástroj sloužící k lepšímu plánování, postupně přešla ve vzájemné rozpaky, které vedly až v nenávist mezi architekty a sociology (Schmeidler 1997, s. 53). Schmeidler ovšem dále zdůrazňuje, že tato skutečnost nikdy sociology města neodradila od teoretizování, zkoumání a plánování, které však bylo jejich kolegům v praxi málo užitečné (Schmeidler 1997, s. 53-54).

Od šedesátých let 20. století se objevují kritické tendence vůči městu. Velký ohlas vzbudila kniha Jane Jacobsové – Smrt a život amerických velkoměst. Autorka v ní kritizuje dosavadní urbanistické přístupy. Poukazuje na skutečnost, že některé čtvrti postihují úpadkové tendence, avšak více než to zaujala svou myšlenkou autoregenerace městských čtvrtí. Spíše než vnějšími zásahy člověka je město samo schopno zbavit se postupně svých neřádů. Urbanismus by poté podle ní měl sloužit k posílení městské vitality, měl by posilovat co největší rozmanitost funkcí

---

³ Wirth užívá termín segmentalization, který v přesném překladu znamená dělení do částí neboli segmentů (segmentalization).

jednotlivých okrsků, musí bojovat proti existenci hraničních zón mezi městskými částmi, které jsou často zdroji a místy úpadku celých čtvrtí (Jacobsová 1975). O novějších sociologických teoriích města se zmiňuje Anthony Giddens. Hovoří o teoriích dvou teoretiků urbanismu, jimiž jsou David Harvey a Manuel Castells. Oba tito vědci vycházejí z marxistických pozic a na rozdíl od ekologických přístupů nekladou důraz na přirozené procesy, ale na to, jak krajina a uměle vytvořené prostředí reflektují působení socioekonomických mocenských systémů (Giddens 1999 s. 453-455).

1.3.1.3 Kritika města

Kromě již zmíněných kritických přístupů v rámci děl některých sociologů se s kritikou města setkáváme napříč společnostmi již od raného novověku. Po většinu svého historického vývoje byla města pokládána za nositelku veškerého zla. Tento fakt ostatně dokládá i Musil, když tvrdí, že obava z růstu měst se objevuje v evropských dějinách od počátku 17. století, i když už roku 1580 anglická královna Alžběta I. vydala proklamaci zakazující další zvětšování Londýna.

Typickým argumentem antiurbanistů je už od 17. století parazitismus velkoměst, podle něhož města, ve kterých je nižší porodnost a kratší délka života než na venkově, žijí pouze z přistěhovalců z venkova. Město tak bylo obviňováno z nezdravosti, morální zhoubnosti a ničení tělesných i duševních sil národa. Nejradikálnější kritiku města přineslo 19. století, kdy došlo ke zrychlení procesu urbanizace v důsledku první průmyslové revoluce. Velká města byla kritizována za to, že odsávala lepší část obyvatel venkova, že jsou to parazité na národním těle, které trpí jejich existencí, jsou nezdravá, nemorální a plýtvají lidskými životy, jsou nepřirozená, neřestná a je v nich hlad a bída, vychovávají člověka k individualizmu a atomizují lidskou společnost, jsou místem neklidu a nadměrné mobility, zbavují své obyvatelstvo nezávislosti. V podstatě nebylo jediného společenského zla, které by nebylo městu připsáno (Musil 1967, s. 21-35).

1.3.2 Definice města

V předchozích podkapitolách jsem se zabývala otázkou vzniku měst z různých úhlů. Vymezila jsem procesy urbanizace a popsala historický vývoj měst, zabývala se teoriemi města. Přesto se může zdát, že jsem opomenula nejdůležitější, a to samotné definování města. Vždyť bez přesného vymezení pojmu se neobejde žádná praktická ani teoretická práce.

Stejně tak, jak se od sebe liší jednotlivá města v čase a prostoru, liší se od sebe i jednotlivé definice města. Právě ona odlišnost definicí a nejednoznačnost při vymezení pojmu město je tím, na čem se shodne většina vědců (např. Bláha 1914, Horská 2002, Hrůza 1977).

Na obtížnost vymezení poukazuje Horská, když se táže, jaká jsou správná kritéria pro definování města. Vymezování podle velikosti se jí nezdá správné, neboť pak vzniká problém, kdy malé město může být velikostně menší než velká vesnice (Horská 2002, s. 9). Na stejný problém poukazuje i Libor Červený, což dále dokládá skutečností, že „např. v USA se nemluví o městě (ve smyslu city), má-li méně než 50 000 obyvatel“ (Červený 1998, s. 8).

Kromě kulturních specifík jednotlivých definic jsou zde ještě historická specifika. Tento příklad opět ilustruje Horská: „Hranice měst nebyly vždy v jednotlivých historických obdobích totožné, některá sídla, která jsou dnes součástí města, byla za hranicemi a tvořila samostatné administrativní a tedy i statistické jednotky. Některá města se slučovala a zase rozdělovala“ (Horská 2002, s. 242).

Z těchto příkladů usuzuji, že snaha o vytvoření univerzální definice je zbytečná. Je tomu tak proto, že město je souhrnem množství nejen fyzických, ale i sociálních a kulturních znaků, jež jsou při své konkretizaci natolik specifické, že jejich celkové postihnutí je nemožné. Ostatně ke stejnému závěru se kloní i rezoluce OSN, ve které stojí, že místo vnucování jednotlivých definic všem zemím používáme národní definice městského a venkovského obyvatelstva (Horská 2002, s. 243-244).

V české literatuře se tak objevuje množství definic ovlivněných obzvláště účelem, za kterým se definice provádí. Musil odlišuje vymezení

právní, geografické, ekonomické a historické (Musil 1967, s. 65). Hrůza definuje město z pohledu geograficky-urbanistického jako stabilizovaný a geograficky vymezený útvar definovaný celou řadou znaků. „Patří mezi ně především jeho funkce, v nichž převládá úloha průmyslového a správního centra, jehož rozvinutá síť vybavení slouží nejen jeho vlastním obyvatelům, ale i rozsáhlému zázemí. Mezi další znaky města patří i větší počet obyvatel se specifickou sociální strukturou, z nichž většina nepracuje v zemědělství. S tím souvisí koncentrace a hustota obyvatel, čemuž odpovídá i způsob a druh zástavby. Pro město je charakteristický i urbanizaci doprovázející specifický způsob života, který nalézá svůj výraz v prostorovém uspořádání“ (Hrůza 1977, s. 163). Usuzuji, že tato koncepce města je již poněkud zastaralá, neboť v době, kdy většina urbanizovaných zemí prošla (či postupně prochází) desindustrializací, nelze považovat úlohu průmyslového centra za jednu z nejdůležitějších funkcí města. Rovněž Červený, jenž pohlíží na město z geograficko-sociálního pohledu, ho chápe jako „určité prostorové uspořádání osob, formu určitého územního společenství“ (Červený 1998, s. 8).

Z naprosto odlišného úhlu pohlíží na definici města Bláha: „společenská skupina, již zveme město, není charakterisována jen svojí zvláštní formou, svou velikostí, zvláštním způsobem skupení svého obsahu, nýbrž též zvláštní kvalitou svého života po všech jeho stránkách. Město představuje (...), úplně novou a zvláštní sociální kategorii, (...), vyšší formu kulturní v nejširším slova smyslu“ (Bláha 1914, s. 14). Při definici města si Bláha pomáhá odlišením města a vesnice: „město je typickou místní jednotkou, jež vznikla za zcela jiných příčin a vyvíjela se za zcela jiných podmínek než místní jednotky vesnické, též její struktura materiální i sociální, jakož i její funkce jsou zcela a podstatně odlišné od funkcí a struktury venkovských jednotek“ (Bláha 1914, s. 17).

Těžištěm Bláhova vymezení města však je vymezení nových sociálních jevů, které se dle něj na vesnici nevyskytovaly. Jde tak podle mě o rané definice městského životního způsobu. „Město se projevuje novým obsahem a novými formami života sociálního, hospodářského a sociálně politického.

Všude pak je patrné stálé pronikání principů individualisačního, racionalisačního a solidarisačního (...)“ (Bláha 1914, s. 17). Bláha dále charakterizuje městské obyvatelstvo jeho odpoutaností od půdy a tím podle něj od přírody, kdy městskost znamená pokrok individualismu ke kultu osobní svobody (Bláha 1914, s. 18).

Musil se ve své definici staví do pomyslného středu mezi geografickým a sociálně-psychologickým vymezením pojmu město, když definuje město jako „složitý sociální systém, vyznačující se dělbou práce a velkou hustotou obyvatelstva, které je sociálně velmi různorodé, nezabývá se zemědělstvím a vytvořilo si soustavu interakcí, charakterizovanou distancí v meziosobních vztazích, partikulárností sociálních rolí a nepřímými způsoby sociální kontroly. Z této definice plyne, že považujeme město za složité územní společenství, lišící se od venkovských obcí společenskou organizací, strukturou i sociálními vztahy“ (Musil 1967, s. 16).

Při pohledu do současnosti se můžeme setkat např. s takovými definicemi města: „Město je sídelní geograficky vymezený útvar, pro který je charakteristický soubor znaků, jenž jej odlišuje od vesnice. Jsou to především relativní velikost ve srovnání s vesnicemi, vysoká hustota osídlení, kompaktnost a koncentrace zástavby, typická demografická, sociální a profesní struktura obyvatel (obvykle nepracují v zemědělství, ale naopak v obchodu, průmyslu, službách) a poskytování správních, vzdělávacích, obchodních a kulturních funkcí pro širší okolí. Pro město je také specifický městský způsob života, který je na rozdíl od venkovského více neosobní, anonymní a účelový. Obyvatelům měst klesá počet osobních vztahů a sociálních kontaktů, naopak roste počet profesionálních vztahů a fyzických kontaktů. Ve městech se také proto koncentrují sociálně patologické jevy jako zločinnost, prostituce, závislosti nebo rozpady manželství“ (město).

V některých definicích města stále přetrvává dělení na město – venkov či na městské – venkovské, já však toto umělé dělení nepovažuji za zcela šťastné. Důvodem je fakt, že pokud v Bláhově době existoval tak striktní předěl mezi městským a venkovským, dnes tento předěl již tak ostrý není. Je

to dáno skutečností, že s rozšiřujícími se hranicemi města se rozšiřoval i městský způsob života, a to daleko za hranice města. S nevhodností dělení na město a venkov souhlasí i Musil, když hovoří o teorii tzv. kontinuálních rozdílů mezi městem a venkovem. Tato teorie, jež měla nahradit příliš hrubou dichotomii město – venkov, předpokládá, že nejen mezi demografickými znaky charakterizujícími město a venkov, nýbrž i mezi sociologickými ukazateli je nikoliv ostrý předěl, ale plynulý přechod (Musil 1967, s. 93).

Kloním se tedy k názoru, že i když některé geografické či demografické ukazatele (jako jsou například větší rozměry města či větší hustota osídlení) nám mohou být při definici města k užítku, jinak je tomu při porovnávání ukazatelů souvisejících se specifickým způsobem života, který je charakteristický pro město, a tudíž odlišný od venkovského způsobu života. Dle mého názoru je zavádějící již termín městský způsob života, neboť poukazuje na způsob života v nějakém konkrétně vymezeném místě (tedy městě), ve skutečnosti se však jedná o způsob života, který je v našem kulturním prostředí natolik rozšířený, že jej nelze považovat za specificky městský, a tudíž veškeré dělení na městský – venkovský je liché. Podrobněji se však touto problematikou budu zabývat v další kapitole mé práce.

Nakonec tak jedinou jednoznačnou a závaznou definici města stanovuje právní řád. V České republice se jedná o zákon o obcích, podle kterého je městem taková obec, která má alespoň 3 000 obyvatel, pokud tak stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády. Tato obec by měla mít náměstí. Obec může získat status města i při nesplnění počtu obyvatel, pokud věrohodným způsobem prokáže, že tento status již v minulosti měla (město).

2. Lidé v moderních městech (versus lidé na venkově)

Když jsme poznali blíže procesy, které se zapříčinily o vznik moderního města jako modelu současné společnosti, můžeme se posunout dále, a to k samotným lidem. Ovšem otázku lidí v moderním městě nemůžeme obsáhnout bez pochopení pozadí jejich existence. Tímto pozadím mám na mysli charakteristické znaky prostředí, které je obklopuje. V našem případě jde o prostředí města či širě o prostředí městské společnosti. Jelikož je prostředí chápáno jako jeden z determinantů utváření lidské psychiky, bližší prozkoumání vlivu města na psychologické charakteristiky člověka je dalším bodem, kterým se budeme zabývat. Jakým způsobem si tvoří identitu městský člověk, jak se tato identita liší od identity člověka „ne-městského“ a jak tato konstituce identity ovlivňuje specificky lidské strategie každodenního života, tedy způsob života? Po zodpovězení této otázky získáme poslední díl skládačky nazvané lidé v moderních městech. Mým cílem v této kapitole je tudíž vytvoření uceleného obrazu městského člověka ve společnosti, která je kvalitativně odlišná od společností tradičních a kterou můžeme nazvat společností městskou.

2.1 Charakteristické znaky městského života

Jak uvedl Bauman, ne každý městský život je moderní, ale každý moderní život je městský (Bauman 2006, s. 95). Vzhledem k výše uvedenému se dle mého názoru dá vložit rovnítko mezi adjektiva moderní (ve smyslu současný)⁴ a městský. Proto budu v tomto textu užívat pojmy moderní a městský jako synonyma. I když mohou být proti tomuto užívání vzneseny námitky, pokládám je za oprávněné, neboť tím poukazuji na skutečnost, že charakteristické znaky městského života v současnosti již zcela překročily geografické vymezení města.

---

⁴ V této práci bych se chtěla oprostít od terminologické diskuze, jež se vede kolem termínu, jímž by se měla označovat naše společnost. Skutečnost, zda budu naši společnost nazývat moderní, postmoderní, pozdně moderní či reflexivní, není předmětem mé práce. Proto budu dnešní společnost nazývat společností moderní ve smyslu současná.

2.1.1 Charakteristické znaky života ve městě

V této části se soustředím na čtyři charakteristické rysy, které jsou tradičně používány pro popis městského způsobu života.

Bitušíková uvádí, že hlavní charakteristiky města mohou být shrnuty třemi slovy Louise Wirtha: size, density a heterogeneity (Bitušíková 2007, s. 71). A skutečně, velikost, hustota osídlení a heterogenita jsou tři prvky, které charakterizují nejen město, ale rovněž městský život.

První významnou charakteristikou je hustota osídlení a s ní spojená hustota kontaktů. Jak uvádí Musil, městské oblasti mají obvykle vysokou hustotu obyvatelstva a s rostoucí velikostí města se průměrná hustota obyvatelstva zvyšuje (Musil 1967, s. 11). Stejně tak hovoří o přílišné hustotě obyvatelstva ve městech Pinc, když zdůrazňuje, že lidé ve městech jsou již od středověku nuceni žít v těsném kontaktu s větším množstvím lidí, než je únosné. Pinc hovoří o tisících či desetitisících místo o desítkách či stovkách. Život ve městě tak znamená být mezi obrovským množstvím cizích, neznámých lidí, s nimiž žít vlastně nechceme. Tito lidé jsou navíc kulturně odlišní, a tudíž se podle Pince jedni druhým potencionálně hnusí (Pinc 2000, s. 8-9).

Druhou charakteristikou je heterogenita. Heterogenitu jako jednu z charakteristik městského života zdůrazňuje ve svých pracích množství vědců. Například Bauman hovoří o skutečnosti, že město není homogenním prostorem, ale je to spíše agregát kvalitativně odlišných oblastí (Bauman 2004, s. 110).

Usuzuji, že právě tato heterogenita způsobuje, že jsme neustále v těsném kontaktu s cizími lidmi, a jak uvádí Pinc, v životě se musíme naučit chovat tak, abychom ony cizí lidi kolem nás nepopuzovali. K tomu nám slouží maska chladné, zdvořilé lhostejnosti (Pinc 2000, s. 9). O masce zdvořilosti se ostatně zmiňuje i Bauman, který ji nepokládá za obraz lidské netečnosti, ale naopak za nástroj ochrany druhých tím, že se dobrovolně zřekneme narušování jejich prostoru (Bauman 2002, 154). Výsledkem nasazování masky lhostejné zdvořilosti jsou dle mého názoru davy „těch druhých“,

anonymních. Tito lidé se mívají, snaží se mezi druhými proplouvat tak, aby se nikoho nedotkli, neurazili či aby sami nebyli poznáni.

Třetí charakteristikou městského života je tudíž anonymita. O anonymitě se ve svých pracích zmiňuje řada sociologů (Giddens 1998, Bauman 2002, Eriksen 2005). Bauman hovoří o anonymitě setkávání, kdy se dle jeho názoru jedná spíše o ne-setkání. Setkávání lidí ve městě považuje za setkávání cizinců, jde tedy o události bez minulosti a často i bez budoucnosti (Bauman 2002, s. 153). Eriksen zmiňuje anonymitu v souvislosti s pojmem globální město, které se podle něj vyznačuje anonymitou a dezintegrací, kde všichni komunikují se všemi a zároveň nikdo nekomunikuje s nikým (Eriksen 2005, s. 57).

Anonymita a pocit odcizení, který je s ní těsně spjat, jsou dle mého názoru podporovány rozmachem odosobněného internetu. Právě oblíbenost výtvarků internetu jako je chat, skype, icq či nejnovější facebook, nám poskytuje iluzi sociálního kontaktu v naprosté anonymitě internetových sítí.

Čtvrtá charakteristika neboli zpřetrhání příbuzenských pout a vyvázání se ze sociálních vazeb je asi nejčastěji opakovaným a užívaným pojmem, který můžeme ve spojitosti s městem, životem ve městě, městským či moderním způsobem života zaslechnout. Myslím si, že toto tvrzení je poněkud přehnané a jeho neustálé opakování znamená volání po starých, lepších, nepoznaných a po glorifikovaných časech. Jde Tönniesovými slovy o volání po pospolitosti, „Gemeninschaft“.

Jak uvádí Eriksen, společnosti směřují od malé společnosti, založené na konkrétních vztazích a praktických dovednostech, ke společnosti velké, založené na abstraktním systému norem a abstraktních znalostech vycházejících z logiky a vědy (Eriksen 2005, s. 49). Usuzuji, že je lidskou přirozeností idealizovat uplynulé nebo naopak budoucí časy, které pro ně představují neopakovatelné sny či nedostižný cíl. Tato touha po dokonalém životě je zároveň spojena s idealizovanou představou tradičního venkova.

Touto otázkou se budu zabývat později, nyní se však vrátím k otázce zpřetrhání příbuzenských pout a vyvázání se ze sociálních vazeb. Nová moderní městská společnost je často pokládána za konec komunity či

pospolitosti. V *Tekuté modernitě* se Bauman ptá, zda není komunita za dnešních dnů pouze poslední relikv starobylých utopií o nějaké lepší společnosti (Bauman 2002, s. 249). V *Individualizované společnosti* však dodává, že ani v současné době nechybí pospolitost a sousedství. Nikdo se však již nestává dlouhodobým svědkem života druhého člověka. (Bauman 2004, s. 50). Dochází k protrhávání garantovaných záchranných sítí a opomíjení jiných než ekonomických úvah. Ty sociální sítě, které kdysi drželi přátelé a rodina, si člověk sprádá sám (Bauman 2004, s. 107).

S tímto názorem polemizuje Ulrich Beck, když tvrdí, že tradiční formy bydlení byly nahrazeny novými, moderními formami: „Místo forem bydlení a sídel přesahujících rámec rodiny a silně komunálně orientovaných nastupují moderní sídla (...) s typickou smíšenou sociální skladbou a mnohem volnějšími vztahy mezi sousedy a známými. Existující sousedské okruhy jsou tak rozbíjeny a vznikající sociální vztahy a kontaktní sítě musí být teď voleny, vytvářeny a udržovány individuálně. Výsledkem mohou být ‘ne-vztahy’ a sociální izolace, ale také podle vlastního rozhodnutí volené a vytvářené sítě známostí, sousedských a přátelských vztahů. (...) může se projevit příklon ke komunálně sousedským vztahům, (...) a zároveň se otevírají možnosti pro vyzkoušení různých forem sociálního soužití“ (Beck 2004, s. 137).

Odpůrcem neexistence příbuzenských a sociálních vazeb ve městě je ostatně také Horská, když tvrdí, že výzkumy dokázaly existenci modifikované širší městské rodiny, a to jak v západní Evropě, USA, tak i u nás. V knize *Zrod velkoměsta* prezentuje výsledky zkoumání sociálních vazeb ve třech typech městských částí, a to v části starých nájemních domů, v části rodinných domů a na sídlišti. Právě sídliště, která jsou tradičně pokládána za model anonymity města, se vyznačovala existencí přátelských a rodinných vazeb. U nových sídlišť jich bylo sice nejméně, ale postupně docházelo k sestěhovávání rodin. Vytváří se tak modifikovaná širší rodina jako kooperující síť vzájemně prostorově blízkých rodin. Podle Horské to vypovídá o existenci přímé úměry mezi množstvím sociálních kontaktů a stářím lokality (Horská 2002, s. 291-293).

Avšak vzhledem ke skutečnosti, že data byla sbírána pro výzkum příbuzenských vztahů v době socialismu, je problematické předpokládat, že struktura sociálních vztahů v místě bydliště se po pádu komunismu nezměnila. Dalším problémem je podle mého názoru skutečnost, že k prostorové koncentraci příbuzných dochází, jak uvádí Horská, obzvláště u starších osob, žen v domácnosti a příslušníků nižších sociálních vrstev (Horská 2002, s. 293). Usuzuji, že není možno proto s jistotou říct, zda se nejedná o doznívání příbuzenské sociální sítě právě u těchto skupin obyvatelstva.

Diskuze kolem zániku komunity, jež se vyznačuje zpřetrháním příbuzenských pout a vyvázáním se ze sociálních vazeb, nebyla stále ještě uzavřena. Oba póly této diskuze mají množství stoupenců. Osobně se kloním k té skupině, která situaci v soudobém městě nevidí jako zánik komunitárních vztahů, ale jako transformaci tradičních sociálních sítí. Na tuto změnu poté nepohlížím ani jako na pozitivní, ani jako na negativní, ale pouze jako na změnu. Tedy bez hodnotících tendencí.

2.1.2 Charakteristické znaky města jako obrazu současné společnosti

V předchozí části jsem uvedla čtyři nejčastěji se opakující charakteristické rysy města a života v něm. Kromě toho však existuje celá řada dalších charakteristických znaků, které vědci při popisu současné společnosti používají. Vzhledem k tomu, že současná společnost je společností města, předpokládám, že jsou tyto charakteristiky převoditelné na život ve městě. Ostatně Horská uvádí, že lokální odchylky od celospolečenských a celoměstských forem života se prokazatelně zmenšily (Horská 2002, s. 297).

Mezi nejčastěji charakterizovanými znaky současného života se proto objevuje za prvé vyvázání se z prostoru. Giddens hovoří o skutečnosti, že míra časoprostorového rozpojení je mnohem vyšší než v jakémkoliv předchozím časovém období a vztahy mezi místními a vzdálenými společenskými formami a událostmi se v důsledku toho stávají rozvolněnými (Giddens 1998, s. 62). Giddens používá výraz „vymisťování“,

kdy se místo stává jakýmsi přízrakem (Giddens 1998, s. 126). O vyvázání se z prostoru mluví i další vědci (Bauman 1999, 2006, Eriksen 2005). Eriksen zmiňuje rozrušení prostoru. Vzdálenosti podle něj mizí a „ve chvíli, kdy se to, co bylo dříve v nedohlednu, přiblíží na stejnou délku jako to blízké, přestane skutečná blízkost existovat“ (Eriksen 2005, s. 57).

Druhým jevem, kterým můžeme přeneseně charakterizovat život ve městě, je jistá fragmentárnost života i času. Eriksen hovoří o rozkouskování, tříštění času na stále menší a menší částčky, přičemž dochází ke ztrátě vnitřní návaznosti a souvislostí. Současně s tím dochází k rozrušení prostoru, kdy každý z nás musí sám z těchto fragmentů vytvořit celek (Eriksen 2005, s. 137).

Usuzuji, že stejný jev má na mysli i Bauman, když hovoří o epizodičnosti a nekonsekventnosti. Plynutí času podle něj přestalo být kontinuálním procesem, to znamená, že místo přímky se objevuje soubor epizod, které sice postupují za sebou, ale stejně tak by mohly probíhat vedle sebe. Jejich chronologická následnost tak v sobě neobsahuje nutnost (Bauman 2006, s. 33).

Další charakteristikou, již se vyznačuje dnešní život, je zrychlování spojené s flexibilitou. Eriksen hovoří o současnosti jako o nadvládě času nad prostorem, celé naše dějiny jsou dle něj dějinami zrychlování, kdy současná informační technologie je technologií bez zpoždění, myšlenky se šíří nejrychleji v historii, neexistují žádné zdi či překážky, které by je mohly zastavit. Efekt motýlího křídla se stal skutečností (Eriksen 2005, s. 32-57). Rovněž Alvin Toffler vidí ve zrychlení jeden z principů moderní společnosti (či jeho terminologií třetí vlny), kdy časové prodlevy jsou intenzivně minimalizovány (Toffler 2001, s. 44).

Čtvrtým jevem, který ovlivňuje naše životy, je okamžitost. Mantrou současnosti se tak stal strach či nechuť ke všemu dlouhodobému. Strategii okamžitého uspokojení a zbytečnost dlouhodobých cílů jako charakteristiku moderního života popisuje Bauman (Bauman 2002, s. 255-256). O spontaneitě a inovaci, které nahrazují trvání a kontinuitu, hovoří Eriksen (Eriksen 2005, s. 132).

Za páté ovlivňuje život člověka v současnosti nejistota. O nejistotě se budu dále zmiňovat v souvislosti s tématem identity. Nyní jen stručně vymezím nejistotu jako charakteristický rys moderního života. Bauman uvádí, že nejistota, nestabilita a křehkost jsou nejrozšířenějšími součástmi současné životní situace. Jedná se v podstatě o nezajištění pozic, nároků i živobytí, o nejistotu týkající se budoucí stability a o nebezpečí pro tělo, já a jeho extenze, kterými jsou majetek, sousedství a komunitu (Bauman 2002, s. 255).

2.1.3 Charakteristické znaky městského života jako protikladu života venkovského

Jak již bylo řečeno, život ve městě se často staví do přímého protikladu k životu na venkově. Jistá adorace venkova je přítomná v drtivé většině publikací zabývajících se sociologií města i venkova. Abych se na tento problém zaměřila blíže, použiji morfologické tabulky⁵, které k odlišení města a venkova používá Bohuslav Blažek (Blažek 1998, s. 105-108). Z těchto tabulek se pokusím rozvést ty dvojice charakteristik město-venkov, které jsou dle mého názoru nejvíce problematické, a zároveň některé z těch, se kterými souhlasím.

První dvojicí jsou tvrzení, že na venkově mohou být děti svědky porodu doma, častějšího úmrtí doma, zatímco ve městě se porod a smrt takřka vždy odehrávají v institucích. Je pravdou, že ve městě se porod i úmrtí téměř vždy odehrávají v institucích, avšak nemohu souhlasit s tvrzením, že na vesnicích jsou děti častěji svědky porodů doma. Usuzuji totiž, že vzhledem k silně centralizovanému zdravotnictví v době komunismu byla tradice porodů v domácím prostředí téměř vymýcena. Stejně tak se v současnosti většina odborníků i Česká lékařská komora přiklání k porodům v nemocnicích. Matky, které tuto možnost odmítají, jsou dosti často pokládány za nezodpovědné a jsou přesvědčovány, aby na ni přistoupily.

Od tradice rození doma bylo upouštěno, v současnosti se k ní častěji navrací právě lidé z města, nikoliv lidé z venkova. S tímto ostatně

---

⁵ Viz příloha č. 2.

korespondují výsledky dotazníkového šetření, ze kterých vyplývá, že i přes růstovou tendenci jsou porody doma pouze výjimečné. V roce 2003 se odehrálo doma 22 porodů (Doma nebo v porodnici?).

Druhou dvojicí jsou poté tvrzení, že na venkově převládá od dětství znalost kladů i záporů části profesí místních lidí včetně rodičů, zatímco ve městě děti neznají dobře většinou ani profese vlastních rodičů. Tato situace by byla vskutku pravdou, pokud by na venkově stále převládal samozásobovací systém, v jehož rámci jedinci pracovali od úsvitu do soumraku na polích za pomoci svých rodin a sousedů. Skutečností však je, že kolektivizace rozbila tradici soukromého hospodářství pro vlastní potřebu, a jak dokládají výzkumy, během restituce pozemků se jen malá část restituentů vrátila ke způsobu obživy, který byl před komunismem běžný (Majerová 2007, s. 66-67).

Z toho podle mě vyplývá, že při podrobnějším průzkumu zaměstnanecké skladby českých vesnic můžeme spatřit, že většina výdělečně činných (v aktivním věku) pracuje mimo zemědělství. Je tedy dosti pravděpodobné, že potomci na vesnicích mají stejně malou znalost profesí svých rodičů a blízkých jako děti ve městech. S tímto souvisí i má námitka týkající se třetí dvojice tvrzení.

Tou jsou tvrzení, že na venkově je převážně soběstačná rodina, naproti tomu ve městě se vyskytují tendence vyčleňovat z rodiny stále více funkcí. Usuzuji, že soběstačnost venkovské rodiny je již dávno mýtem, vždyť téměř vše potřebné, ať už jídlo či oblečení, se kupuje v obchodech. Pouze jistě množství pěstované zeleniny a ovoce pro vlastní potřebu odlišuje venkovské a městské obyvatelstvo. Ale i zde lze vidět tendence míšení ve formě zahrádkářských kolonií, malých zahrádek a předzahrádek – i ve městě se dá pěstovat. Stejně tak tendence vyčleňovat z rodiny stále více funkcí, které se netýkají pouze rodin městských.

Námitky k charakteristikám odlišností města a venkova, jak je předkládá Blažek, by se dle mého názoru daly nalézt i u dalších z jím uvedených dvojic.

Nejvýraznějším nedostatkem, který spojuje všechna polarizační vymezení města a venkova, je podle mě fakt, že se tato vymezení nedokážou oprostít od glorifikačních a mytizačních tendencí venkova, které ve společnosti přetrvávají. Tento fakt bych ráda ukázala na slovech I. A. Bláhy, který na počátku 20. století viděl pravý opak: ve vztahu k sousedství bylo město synonymem vzájemnosti a solidarity. Naproti tomu na venkově bylo sousedství posuzováno ve smyslu svého hospodářského zájmu. Pokud bylo doplňkem vlastní hospodářské síly, bylo posuzováno jako dobré. Na venkově tedy převládala přísně utilitární hlediska. Bláha vidí venkov jako místo s nedostatkem pospolitosti, nedostatkem družných vlastností individuálních a mravních (Bláha 1925, s. 151-153).

Na špatné sociální vztahy, a to nejen na vesnicích a v malých komunitách, kde jsou dle ní nejviditelnější, ostatně upozorňuje ve své práci Haldis Haukanes (Haukanes 2004, s. 44-46). Souhrnem by se tedy dalo říci, že celospolečensky převládají tendence k faktorům ovlivňujícím náš život, které bychom mohli nazvat jako městské.

Je samozřejmé, že mezi dvojicemi, kterými Blažek vymezil typicky městské a venkovské charakteristiky, jsou i takové, se kterými nezbyvá než souhlasit. Jde například o fakt, že na venkově se všichni znají, zatímco ve městě je síť známostí založena na náhodě a volbě. S tímto tvrzením souhlasím za předpokladu, že jedinec je starousedlíkem, že se ve vesnici narodil či tam žije dlouho (narodily se tam jeho děti), a že tedy pronikl do sociálních sítí této místní lokality. Je nutné si však uvědomit, že ve městě je rovněž možno proniknout do sociálních lokálních sítí, ať už jen na území domu, ulice či městské čtvrti. Oním dělícím okamžikem tedy nemusí být odlišení venkova a města, ale spíše skutečnost, jak dlouho (a zda vůbec) je dotyčný členem dané lokální skupiny. Další charakteristikou, se kterou je podle mě možno souhlasit, je skutečnost, že na rozdíl od venkova je pro město typický fyzický kontakt více s cizími lidmi než s vlastními.

2.2 Psychologické charakteristiky městského člověka

Prostředí je pokládáno za jeden z vnějších determinantů ovlivňujících psychiku člověka (Nakonečný 1970, s. 41). O pozitivním vlivu přírody na lidskou psychiku ví každý, avšak názory na to, jaký má vliv na lidskou psychiku město, už tak jednoznačné nejsou. Již delší dobu se ve vědeckých kruzích vedou živé debaty na toto téma. Všeobecně se má za to, že lidská psychika a stejně tak jednání jsou prostředím města ovlivňovány negativně. Mnohdy jsou však negativní dopady města na jedince přeceňovány. V této podkapitole se tedy zaměřím na ty psychologické charakteristiky, které jsou tradičně chápány jako příznačné pro městského člověka.

2.2.1 Tradiční pohled vlivu města na lidskou psychiku

Z českých sociologů se otázkou kauzální spojitosti mezi městem a psychologickými charakteristikami člověka zabýval Jiří Musil. Dle něj se v literatuře zabývající se psychologickými charakteristikami městského člověka stabilně objevovaly čtyři rysy, kterými se osobnost člověka žijícího ve městě vyznačovala. Byly to úzkost, citová deprivace, velký význam přikládáný vnějším věcem a nervová předrážděnost. Každým z těchto čtyř rysů se Musil zabývá podrobněji.

Nejistota a úzkostné stavy jsou dle něj spojeny s rozvinutou dělbou práce, specializací rolí a důrazem na změnu. Staré se rychle hroutí a různorodost a rychlá změna rolí poté vede k oslabení či ztrátě individuální psychologické jistoty (Musil 1967, s. 247). Vzhledem k tomu, že jsem v předchozí podkapitole popsala nejistotu jako jeden z rysů současné městské společnosti, je možno předpokládat, že jistá nejistota a z ní plynoucí existenciální úzkost bude vlastní všem členům moderní společnosti, obyvatelé měst nevyjímaje.

Jako příčina citové deprivace je v sociologických publikacích dle Musila uváděna skutečnost, že klesá význam primárních vztahů a primárních skupin. O poklesu významu rodiny toho bylo napsáno již mnoho. Osobně usuzuji, že nejde ani tak o pokles významu jako spíš o transformaci tradičních rodinných vzorců. Ostatně Tuček uvádí, že i přes skutečnost, že

se u nás a ve většině evropských zemí prosadil liberálnější přístup v rodinném chování populace a že vnitřní institucionální vazby se rozvolňují a mizí některé tradiční rodinné funkce, představují manželství a rodina pro většinu populace stále vysoké hodnoty (Tuček 2003, s. 49). Rodina je podle mě stále nejdůležitější institucí socializace a v porovnání s minulostí se právě citová funkce rodiny zvyšuje.

Třetí charakteristikou městského člověka, o které se Musil zmiňuje, je jeho orientace na vnější věci. Vzhledem k mnohosti a přechodnosti kontaktů musely podle něj symboly sociálního postavení nabýt výrazné a všem srozumitelné podoby. Pro lidi ve městě je tak charakteristická orientace na vnější podobu, na to jak vypadají oni a jak vypadají druzí. Prostředkem této vnější orientace je móda (Musil 1967, s. 248). O módě jako o způsobu spojení a zároveň odlišení hovoří Simmel. Móda v sobě dle Simmela spojuje touhu po nápodobě, která osvobozuje individuuum od trýznivé volby, a touhu po individuální diferenciaci (Simmel 2006, s. 100-102).

Usuzuji, že v současnosti, kdy prim hraje individualizace a kdy jsme v rámci konstituování identity dnes a denně stavěni před nutnost volit, se nápodoba jako jedna z funkcí módy vytrácí. V době, kdy není koho napodobovat, protože nikdo nemá recept na správnou volbu, se dostává do popředí druhá funkce módy, a tou je odlišení. Tím nechci říci, že napodobování určitých vzorů jako prostředek uspokojující sociální potřebu neexistuje. V některých obdobích života (dospívání) či v některých sociálních skupinách je móda vnějším odznakem příslušnosti, ale na rozdíl od dob minulých je i tato nápodoba možností či nutností volby. Městský člověk se tak touží odlišovat navenek, ale jenom potud, pokud příliš nevyčnívá z řady jemu podobných.

Jedním z nejčastějších názorů na město je podle Musila tvrzení, že městský člověk podléhá nervovému přetížení. To je dáno jednak množstvím podnětů, nutností poslouchat velké množství lidí a hovořit s nimi, neustálou změnou situací, hlukem apod. (Musil 1967, s. 248-249).

Vlivem přesycenosti prostředí na lidskou psychiku se zabýval psycholog Michal Černoušek. Jde o skutečnost, že vjemových podnětů je příliš mnoho.

V okamžiku, kdy nás obklopuje množství lidí, aut a jiných vizuálních podnětů a kdy jsme vystaveni hluku, dochází (jednak) k situaci, v níž nedokážeme takové množství podnětů pojmout. Toto poté negativně ovlivňuje psychiku a chování člověka. Dochází ke zvýšení hladiny úzkosti, navozuje se emocionální stres. Tyto faktory rovněž přispívají k rozvoji pocitů odosobnění a agresivních postojů a jednání, zatímco prosociální pohnutky se snižují (Černoušek 1988).

2.2.2 Městský člověk z pohledu sociologie a jeho reflexe

V předchozí podkapitole jsem rozebírala charakteristiky městského života. Je možné pokusit se o vymezení psychologických rysů městského člověka jejich odvozením právě z obecných charakteristik městského života. Jedná se v podstatě o spekulativní výběr, ovšem jeho bližší prozkoumání není na škodu, neboť součástí stereotypu o městském člověku jsou právě tyto předpoklady. Každý sociální vědec snažící se postihnout charakteristiky městského života tak zároveň vymezuje (ať už implicitně či explicitně, ať už vědomě či nevědomě) svou představu o psychologických charakteristikách člověka v tomto městě žijícím. Setkáváme se poté s pojmy jako pocit odcizení, lhostejnost, nejistota, nestálost, pocit osamělosti či individualismus, které charakterizují osobnost či jednání městského člověka.

Taková lhostejnost je dle Lipovetského charakteristickou vlastností celé moderní společnosti a člověka v ní žijícího. Lhostejný člověk na ničem nelpí, na ničem mu nezáleží, je připraven na cokoliv, nic jej nevyvede z míry a jeho názor se rychle mění (Lipovetsky 2001, s. 47-55). Lipovetsky dále mluví o pocitu odcizení (Lipovetsky 2001), o individualismu či nejistotě hovoří například Bauman (2002).

Snad nejčastější charakteristika, jež je zmiňována ve vztahu k městskému člověku, je určitý nezájem, snižující se sklon k lidské solidaritě a neochota pomáhat druhým. Tyto jevy však podle Černouška nejsou dány jakousi sociální plochostí městského člověka, ale městem jako takovým, neboť člověk neschopný či neochotný pomoci ve městě dokáže pomoci v jiném prostředí (Černoušek 1986, s. 85). Tato představa

přesycenosti prostředí jako determinanta lidského jednání je dle mého názoru zajímavá a do jisté míry pravdivá.

Dalším možným vysvětlením nezájmu městského člověka ve vztahu ke svému okolí je sociálně-psychologický koncept, který se nazývá efekt přihlížejícího. Ten popsal Robert Cialdini jako fakt, že lidé jsou méně ochotní nabídnout jiným pomoc v nebezpečí, pokud jsou přítomni jiní lidé. Vědci v sérii výzkumů tohoto efektu zjistili, že pokud je jedinec sám, je schopný pomoci téměř v devadesáti procentech případů, pokud je však v okolí více přihlížejících, ochota pomoci se rapidně snižuje. Podle Cialdiniho jde o princip sociálního vlivu, kdy přihlížející pozoruje, jak se zachovají druzí, avšak ti nezasáhnou, neboť rovněž čekají, jak se zachovají ostatní. Zároveň jsou si přihlížející lidé cizí a nikdo nechce odhalit své chování jako první. Takto zůstávají všichni přítomní paralyzováni, dokud se neobjeví někdo, kdo zasáhne. Toto chování je časté například při dopravních nehodách.

Nejznámějším příkladem efektu přihlížejícího je případ brutální vraždy Catherine Genovese⁶, která byla zabita před zraky tuctu svých sousedů, aniž by jí někdo pomohl. Po odhalení tohoto případu veřejnosti se po celých Spojených státech zvedla vlna debat, při nichž byl tento útok spojován s lhostejností a apatií městského obyvatelstva či se ztrátou lidskosti obecně (Cialdini 2001, s. 114-140).

Tento případ zmiňuje jako odstrašující příklad lhostejnosti městského člověka i Giddens (Giddens 1999, s. 451). Cialdini však tvrdí, že příklad stejně jako ostatní případy lidské lhostejnosti a neschopnosti pomoci nejsou obrazem úpadku společnosti, ale důsledkem efektu přihlížejícího. Ten je ve městě mnohem patrnější hned z několika důvodů. Jde jednak o skutečnost, že díky vyšší hustotě obyvatelstva je dosti pravděpodobné, že pokud se staneme svědky nějakého neštěstí, budeme ovlivněni efektem přihlížejícího právě proto, že nebudeme těmi svědky sami. Pokud budeme obklopeni

---

⁶ Catherine Genovese byla roku 1964 napadena 30 metrů od svého bytu a ubodána k smrti. Podle tisku vidělo útok 38 sousedů, avšak nikdo nezasáhnul, dokonce ani nezavolal na policii (Cialdini 2001, s. 129-133). Ve skutečnosti bylo svědků asi dvacet a přímým svědkem její smrti nebyl nikdo (Kitty Genovese).

dalšími přihlížejícími, budou to s největší pravděpodobností nám cizí lidé, tudíž se tímto splňuje druhá podmínka efektu přihlížejícího (Cialdini 2001, s. 114-140).

2.2.3 Psychopatologie města

Z psychologických a sociologických výzkumů je patrné, že spíše než osobnostní charakteristiky jedince ovlivňuje prostředí jeho jednání. Často diskutovaným tématem je vliv města na patologické jevy. Karel Schmeidler, který se touto otázkou zabýval, poukázal na skutečnost, že sociologické výzkumy zaznamenaly zvýšené problémy v oblasti kriminality, odcizení, mentálních nemocí, sebevraždy a nezaměstnanosti, které provázely intenzivní urbanizaci. Zvýšené množství sociálně patologických jevů se podle Schmeidlera vyskytuje tam, kde jsou mezilidské vstupy redukovány na situace, které zahrnují specializované a omezené aspekty osobnosti, tzv. parciálnost sociálních rolí (Schmeidler 2000).

Zajímavý náhled na zvyšující se kriminalitu ve městě podává Bauman. Dle něj nejde ani tak o skutečné zvýšení množství trestných činů, ale o psychologický vliv osobní známosti. Když v každodenním životě panuje osobní známost, převládne nad požadavkem odplaty a potrestání pachatele zájem o nápravu způsobené škody. To podle Baumana znamená, že bez ohledu na to, jak se na dotyčného hněváme, nevztahujeme na jeho případ kategorie trestního práva. Avšak pokud žijeme mezi množstvím cizích lidí, které neznáme a ani nemáme možnost poznat, psychologický vliv osobní známosti zde nenastává, a proto lidé inklinují k tomu, pokládat za trestné jednání, které by jinak bylo tváří tvář známému tolerováno. Typickým znakem moderní společnosti je fakt, že lidé tíhnou k tomu, přičítat stále většímu množství nežádoucího či podezřelého chování význam zločinu (Bauman 1999, s. 126-127).

Další velmi diskutovanou otázkou je vliv města na vznik psychických onemocnění. Ovšem jak uvádí Musil, množství vědeckých výzkumů přineslo nové pohledy na tuto skutečnost a není již zcela tak jisté, zda jsou

město a životní prostředí za vznik psychických onemocnění skutečně zodpovědné (Musil 1967, s. 249).

Otázka existence vlivu města na psychiku člověka se nalézá na pomezí sociologie a psychologie. Množství výzkumů, které byly na toto téma provedeny⁷, dokázalo, že město má na člověka negativní vliv, a to jak po stránce zdravotní, tak psychické. Je tedy jisté, že prostředí města, stejně jako všechna jiná prostředí, ovlivňuje vnímání a jednání jedince. Avšak vzhledem k tomu, že osobnost člověka je komplexním systémem, který je utvářen velkým množstvím proměnných, kdy prostředí je jen jednou z nich, je více než problematické usuzovat na existenci osobnosti městského člověka.

2.3 Identita městského člověka

Zkoumání identity městského člověka se v současnosti stalo mottem nejen sociologických prací. Pohled na tuto otázku je u jednotlivých vědců různý, usuzuji však, že většinou vykazuje několik rysů. Do nedávna se na identitu městského člověka pohlíželo jako na protiklad identity venkovské. Ta byla chápána jako stabilní, během života téměř neměnná, tudíž v podstatě statická jednotka. Naopak identita městského člověka byla stejně jako celá otázka města a městského způsobu života obdařena stroze negativním nádechem. Za znaky městské identity byly pokládány jistá roztržitost, tékavost, nedůvěra apod. Toto bipolární dělení je však v posledních desetiletích kvapně opouštěno. Nejedná se tedy již o identitu městskou ve vztahu k identitě vesnické či venkovské (i když někteří autoři o toto dělení stále slepě usilují). Jak jsem již zdůrazňovala dříve (a přede mnou použil tato slova Zygmunt Bauman), ne každý městský život je moderní, ale každý moderní život je městský (Bauman 2006, s. 95). Pokud tudíž chceme zkoumat identitu městského člověka, musíme si uvědomit, že

---

⁷ jedná se například o výzkum městského prostředí, jehož výsledky jsou dostupné na internetové stránce <http://www.nazeleno.cz/zdravi/psychologove-zelen-uklidnuje-mesta-vzbuzuji-agresivitu-a-unavu.aspx>

městský znamená moderní. Identitu moderního člověka tudíž nemusíme hledat pouze ve městě.

2.3.1 Vymezení pojmu identita

Jak uvádí Andrej Findor, kořen pojmu identita pochází z latinského *idem*, což znamená to stejné, totožné, a nese sebou dva neoddělitelné významy. První znamená absolutní stejnost, druhý předpokládá určitou typičnost, osobitost, která je stálá a přetrvává v čase. Podle Findora získal pojem identity značnou významovou rozpačitost, přizpůsobivost a protikladnost, což umožňuje její vágní a místy až klišovité aplikování na různé sociologické či sociálně-psychologické fenomény.

Findor dále uvádí pět stabilně se opakujících způsobů použití pojmu identita.

- „1. ‘Identita’ ako základ sociálneho a politického konania stojaca v protiklade k ‘záujmu’. Takéto použitie zvýrazňuje a umožňuje konceptualizovanie neinštrumentálnych spôsobov sociálneho a politického konania a vymedzuje identitu ako osobitné, konkrétne chápanie samého seba voči univerzálnemu záujmu každého individuálneho alebo skupinového aktéra.
2. ‘Identita’ ako špecificky kolektívny jav, ktorý označuje fundamentálnu ‘rovnakosť’ členov skupiny alebo kategórie (napr. rod, národ). Táto rovnakosť môže byť ponímaná ako objektívna ‘sama o sebe’ alebo subjektívne ako zažitá, vnímaná a pociťovaná členmi skupiny.
3. ‘Identita’ ako jadro koncepcie individuálneho a kolektívneho ‘Ja’, ako základná, hlboká a trvalá podmienka sociálneho bytia, ktorá si zasluhuje byť cenená, kultivovaná, podporovaná, uznaná a zachovaná.
4. ‘Identita’ ako produkt sociálneho a politického konania. Takéto použitie zdôrazňuje procesuálny a interaktívny charakter takého druhu kolektívneho sebachápania, solidarity alebo ‘skupinovosti’, ktorá vlastne umožňuje kolektívne konanie.

5. 'Identita' ako produkt viacerých a navzájom si konkurujúcich diskurzov, zdôrazňujúca nestabilnú, rozmanitú, kolísavú a roztrieštenú povahu súčasného 'Ja'“(Identita).

Otázkou, čo je to identita a ako ju vlastne definovať, sa zaoberá i Bauman, ktorý tvrdí, že pojem identity má zmysel len vtedy, keď identita môže byť iná, než je, keď jej bytie je otázkou neustálej starosti a potreby dokazovania. Stejne ako Findor hovorí Bauman o dvoch vzájomne prepojených problémoch, ktoré otázka identity zahŕňa. Jedná o konštituovanie vlastnej odlišnosti od druhých. Za druhé sa jedná o kontinuitu osobnosti, trvanie jej charakteristických rysů nezávisle na behu času a navzdory meniacim sa okolnostiam života. Oba problémy potom Bauman považuje za predmet neustálej starosti moderného človeka a zdar či nezdar sa stal v tomto hlavňým ukazateľom v úspešnosti života. Bauman zdôrazňuje, že identita nie je človeku daná, je potreba ju hľadať a že životný proces je vlastne sledom takových hľadání, procesom, v ňomž sa k identite takovým či onakým spôsobom dochádza (alebo nedochádza) (Bauman 2006, s. 27-29).

2.3.2 Identita súčasného človeka

Identita bola človeku vždy v histórii daná predem. Človek sa narodil do nejakého sveta, do životných podmínek, ktoré mu boli priradené, a možnosť voľby bola minimálna. Sociálna štruktúra bola v podstate statická a neprístupná. Po niekoľkých stáťoch bol človek súčasťou tej či onej vrstvy, potom bol po jedno stáťoch súčasťou tej či onej triedy, avšak ako uvádza Bauman, v súčasnosti človek nie je súčasťou vyššej štruktúry, nie je tu nič, čo by jej presahovalo, a jediný, čo mu zbylo, je individualizovaná úloha (Bauman 2004, s. 60).

Tuto skutočnosť dokladá Beck, keď hovorí o rozpade subkulturní triednej identity a väzby (Beck 2004, s. 116). Ostatne Eriksen k tomuto tématu dodáva, že osobná identita prestáva byť spojená s tradíciou a koreňmi, a teda s veľkými príbehmi (Eriksen 2005, s. 35). Podľa môjho názoru práve ona neexistencia veľkých príbehů, nás presahujících rámců, je tým, čo definuje súčasnú spoločnosť. I keď neexistencia veľkých príbehu nie je

všezahrnující pojem, který by dokázal do sebe pojmout veškeré neduhy naší společnosti, přesto vystihuje skutečnost, se kterou se potýkáme. Tato neexistence dle mého názoru neznamená, že něco ve skutečnosti neexistuje, ale naopak, že to existuje ve velkém množství. A to v množství tak velkém, že ho nejsme schopni pojmout. Identita nám není poprvé v historii přisouzena již při narození, problémem tak v současnosti není nemožnost volby, ale naopak velké množství jednotek, mezi kterými musíme volbu provést.

Tázání po identitě tak podle Baumana pochází z rozkolísanosti existence (Bauman 2006, s. 27), kdy nejde o drtivý tlak ideálu, nýbrž o absenci ideálů, což v podstatě znamená nedostatek jednoznačných receptů pro svobodnou volbu (Bauman 2004, s. 57). Z výše uvedeného usuzuji, že ve chvíli, kdy přestal být problémem společenský tlak k určitému jednání či myšlení, nastává problém druhý, totiž že člověk má najednou množství možností, ale není schopný si z nich vybrat tu pravou, a v jeho okolí není nikdo, kdo by mu s jeho volbou pomohl.

Tuto situaci ostatně vystihl Eriksen, když přirovnává tvorbu naší identity ke hře s legem. Člověk minulosti podle něj dostal lego s návodem, aby si složil vlastní identitu, zatímco člověk dneška dostal lego bez návodu. Proto si skládá svou identitu podle toho, co jej napadne. Výsledkem je poté dosti nestabilní a kymácející se stavba, která se musí každý den trochu opravovat (Eriksen 2005, s. 125). Podotýkám, že lidé pak jsou v podstatě nuceni den ode dne měnit a přeskládávat svou identitu, jak by činili s onou věží z lega.

Jak uvádí dále Eriksen, svoboda volby v sobě nese nutnost volit (Eriksen 2005, s. 34), k čemuž Bauman dodává, že svoboda v sobě nese nejistotu (Bauman 2004, s. 57). Nejistota se poté podle Baumana dále koncentruje do strachu o osobní bezpečnost (Bauman 1999, s. 142). Co se tím myslí?

Dle mého názoru jde o skutečnost, že ve společnosti, kde hraje hlavní roli nejistota, jsme obklopeni cizinci. Jsou to lidé, které v podstatě neznáme a po seznámení s nimi ani netoužíme. Simmel ve své esaji *Cizinec* popisuje rysy, které přísluší cizinci. Pojem cizinec se dle něj přetransformoval z toho, kdo dneska přijde a zítra odejde, na toho, kdo dneska přijde a zítra zůstane.

Pro cizince je typické, že je připoután k určitému okruhu a zároveň k němu nepatří. Cizinec je v podstatě potencionálním putujícím, je zvláštním konglomerátem blízkosti a vzdálenosti, lhostejnosti a angažovanosti. S cizincem mají lidé společné jen určité obecnější vlastnosti, zatímco s lidmi, se kterými je pojí organický vztah, jsou spojeni shodností specifických rozdílností (Simmel 2006, s. 26-30).

V současnosti jsme tak dle mého názoru všichni cizinci. Jsme připoutáni k místu, v němž žijeme, ale zároveň jsme na rozdíl od našich předků spojeni se světem tisícerem pout. S lidmi, se kterými sdílíme prostor našeho připoutání, jsme spojeni pouze obecnými vazbami, kterými je spojen člověk s člověkem. Jak uvádí Bauman, městský život vedou cizí mezi cizími. Ve chvíli, kdy vyjdeme na ulici, se každý z nás stává cizím (Bauman 2006, s. 96).

Nejistota jako jeden z hlavních rysů naší společnosti se objevuje v dílech mnoha autorů (Bauman 1999, 2004, Eriksen 2005). Na druhou stranu Giddens tvrdí, že důvěra a ontologické bezpečí jsou základními premisami každé společnosti. Dle něj je základem pocitu ontologického bezpečí pocit spolehlivosti osob a věcí. Avšak Giddensova důvěra se obrací směrem k abstraktním systémům (Giddens 1998, s. 85). To dle mého názoru znamená, že současný svět je již pro jedince tak složitým, že neví, jak funguje, nechápe ho a ani o jeho pochopení neusiluje. Nezbyvá mu nic jiného než věřit v abstraktní systémy a v abstraktní druhé. Proto, stejně tak, jako musíme věřit v mechanismy, které řídí náš svět, musíme rovněž věřit v cizí, jež nás obklopují.

Opakem ontologického bezpečí je dle Giddense existenciální úzkost či strach (Giddens 1998, s. 91) nebo ona již zmíněná nejistota, která nastává, pokud člověk ztratí základní důvěru. Lidé se poté snaží proti nejistotě, úzkosti či strachu obrnit, snaží se před ním schovat. Jednou ze snah o úkryt poté dle mého názoru je přísné rozlišování mezi zónou intimity a zónou veřejnou. Lidé se schovávají mezi čtyřmi zdmi svého bytu, ložnice, touží uprchnout od nejistoty, kterou jim přinášejí ulice plné cizinců. Ostatně Pinc

pokládá striktní rozlišování mezi zónou intimity a zónou veřejnou za jednu ze specificky městských strategií (Pinc 2000, s. 9).

Lidé se tak dle mého názoru v podstatě postupně izolují, uzavírají se do vlastního jedinečného světa. Zároveň jsou tak ve svém světě neustále atakováni světem vnějším. Skrz televizní obrazovky se na ně valí nové a nové informace z druhého konce planety. Slovy Ulricha Becka „účastně sledujeme kruté scény z občanské války v Libanonu, zatímco každý sám izolovaně doma večeříme“ (Beck 2004, s. 213). Dochází tak k situaci, kdy jsme v touze po izolovanosti spojení s celým světem.

Dalším, co ovládá existenciální strach lidí, je nejistota z budoucnosti. Lidé, kteří si nejsou jisti svou vlastní budoucností, se chovají tak, jako by žádná nebyla. Celý život se tedy omezil na několik okamžiků, které ovšem za chvíli vystřídá okamžik jiný. Cílem lidí tedy je uspokojení svých tužeb teď a tady. Nejdůležitější se tedy stává spotřeba, a to nejen spotřeba věcí. Jak uvádí Bauman, existuje silná tendence zacházet i se vztahy a partnerstvím jako s věcmi, které je třeba spotřebovat, nikoliv produkovat (Bauman 2002, s. 259). Při honbě jedince za zážitky, za spotřebou a uspokojením se lidský život stává roztržtým. Trvání již nehraje nejdůležitější roli.

Podle Baumana se mezilidské vztahy rozpadají do postupných setkávání, osobní identita se štěpí v množství masek, životní příběh se stává sérií epizod. Kde se dříve hledala jistota, tam je dnes pravidlem sázka a jen málo věcí na světě můžeme pokládat za pevné a spolehlivé. Stejně jako vše ostatní se i identita v podobě představy o sobě samém rozpadla na množství momentek (Bauman 2004, s. 108).

Ve chvíli, kdy se pozornost přesunula z potřeb na tužby a přání, stává se klíčovou otázkou Já každého člověka. Do popředí se tak dle Lipovetského tlačí dvě tendence. Jednou je tendence k hédonismu (o uspokojování vlastních tužeb jako nejvyšší premisy jsem se již zmiňovala), druhou pak narcistní tendence. A právě narcismus dle něj činí z Já střed veškerého našeho zájmu (Lipovetsky 2001).

2.3.3 Individualizace jako stavební kámen identity

Vše, co zde zatím bylo napsáno, spěje k jednomu jedinému fenoménu, který jsem ještě nepojmenovala, ale který je implicitně přítomen ve všech zde popsaných myšlenkách. Usuzuji, že právě tento fenomén zapříčinil fakt, že se tolik sociálních vědců současnosti zabývá otázkou identity. Jedná se o individualizaci.

Individualizace je dle mého názoru nejčastěji citovaný a nejčastěji popisovaný proces, zmínky o ní se nacházejí snad v každé sociologické publikaci, která byla za posledních padesát let vydána. V popisu tohoto jevu si pomohu slovy Ulricha Becka, který chápe individualizaci jako „začátek nového módu zespolečenštění, jako jakousi proměnu či kategorický obrat v poměru individua a společnosti“ (Beck 2004, s. 205). Dle Becka dochází ve společnosti k trojnásobné individualizaci, a to k vyvázání z historicky daných sociálních forem a vazeb ve smyslu tradiční nadvlády a závislosti, dále ke ztrátě tradičních jistot v oblasti praktického vědění, víry a řídicích norem, což vede ke třetí formě individualizace, a tou je tvorba nového druhu sociální vázanosti. Tyto tři formy individualizace poté probíhají na dvou úrovních. První úroveň je objektivní, tedy životní situace, druhá se váže k subjektivnímu vědomí, tedy k identitě a konstituování osobnosti (Beck 2004, s. 2006).

Pro mou práci je v této chvíli důležitá individualizace na druhé, subjektivní úrovni. Jak tvrdí Bauman, individualizace není věcí volby, ale osudem. Jedná se o další stupeň určení jednotlivce, kdy určení příslušnosti ke stavu nahradila příslušnost k třídě, ale třídní příslušnost již také vzala za své. Co nám tedy dále zbývá? Dle Baumana je to již jen individualizovaná role. Avšak tam, kde chybí pocit příslušnosti, roste rozpor mezi individualitou jako osudem a individualitou jako praktickou schopností určení (Bauman 2004, s. 60-61). Beck uvádí, že proces individualizace přinesl kromě individualizace možností rovněž individualizaci rizik. Proto naše nezdary již nejsou ránou osudu seslanou Bohem, ale naším osobním selháním (Beck 2004, s. 218).

Dle Lipovetského je právě individualizace společnosti, která se projevila nástupem hédonistických, permisivních a psychologizujících hodnot, příčinou rozrušování sociálních identit, odklonu od ideologií i od politiky a stále se zrychlující destabilizace osobnosti (Lipovetsky 2001, s. 9).

Usuzuji tedy, že individualizace staví vlastní Já každého individua do pozice výhradního a vyhraněného projektu, který se musí dennodenně tvořit, přebudovávat a bourat, aby se mohl další den vytvořit zase od začátku. Individualizace, která je nesena na křídlech rozpadu tradičních sociálních vzorů, je tím, co nás nutí tázat se po naší identitě. Jak řekl Bauman, když se hroutí společenství, vymýšlí se identita (Bauman 2004, s. 179).

2.4 Městský způsob života, životní styl

Z předchozích částí mé práce vyplývá, že společnost se během více než 150 let jejího moderního vývoje velmi intenzivně měnila. Tyto změny jsou nejzřetelněji pozorovatelné ve městě, které je pokládáno za jakýsi jejich inkubátor. Platí o nich také, že přinesly vznik nové struktury společnosti, která je kvalitativně odlišná od struktury společnosti tradiční. Nejvýznamněji poté působí faktory individualizace, které vyvazují jedince z tradičních sociálních rámců. Jedinec je tak nucen utvářet svou identitu ve společnosti, která je charakteristická zvětšující se dynamikou. Ta se odráží v takových jevech, jako jsou vyvázání z času a prostoru, neustálé zrychlování či fragmentárnost životů. Těžištěm této části mé práce je otázka, do jaké míry měly výše popsané změny vliv na formování životního způsobu jednotlivců.

2.4.1 Vymezení pojmů

Jak uvádí Kubátová, existuje v sociologii značná nejednoznačnost v užívání pojmu životní způsob, která je způsobena absencí aplikace základních sociologických teorií na tento fenomén (Kubátová 2007, s. 77). V literatuře se nejčastěji setkáváme se dvěma termíny, životní způsob a životní styl (Kubátová 2007, Duffková 2006, Linhart 1996, Pácl 1988). Kromě nich se rovněž objevuje označení životní sloh (Honzík 1958).

Názory na správnost užití jednotlivých pojmů se liší. Duffková například vymezuje životní způsob jako systém významných činností a vztahů, životních projevů a zvyklostí typických, charakteristických pro určitý subjekt. Životní styl poté chápe jako konkrétnější kategorii, o které mluvíme buď na úrovni jednotlivce nebo na úrovni skupiny (Duffková 2006, s. 80). Jak uvádí Kubátová, životní způsob a životní styl, tak jak je vymezuje Duffková, můžeme chápat jako synonyma. „Řekneme-li totiž, že životní způsob je ‘systém činností a vztahů, životních projevů (...) typických pro určitý subjekt’, pak již předpokládáme, že prvky životního způsobu jsou vnitřně uspořádané a konzistentní, což jsou vlastnosti, kterými Duffková vymezuje životní styl“ (Kubátová 2007, s. 78).

Pojmy životní způsob a životní styl mohou být ovšem chápány jako odlišné. Zde se Kubátová opírá o vymezení Linhartovo, v němž je pojem životní styl používán v rámci kulturologického pohledu na život jedince a společnosti. V rámci tohoto pohledu se poté užívají společně s pojmem životní styl takové pojmy jako životní tempo, rytmus, smysl života, životní postoj, atd. Pojmu životní způsob je naopak užíváno v rámci sociálně ekonomického pohledu na život jedince a společnosti. Zde Kubátová usuzuje, že se jedná o koncept socioekonomického statusu (Kubátová 2007, s. 79). Ovšem rovněž Linhart uvádí, že „předmětně nelze jednoznačně odlišit styl životní od příbuzných kategorií, tj. způsobu života či životního slohu“ (Linhart 1996, s. 1247).

Tak se dostávám ke třetímu z užívaných termínů, a to k životnímu slohu. Tento pojem byl užíván Karlem Honzíkem, v jeho definici je soustavou vzájemně vztahných forem, jimiž se projevuje život lidské společnosti v určité historické situaci. Životní sloh je tvořen všemi životními formami, jimiž jsou formy jednání, vztahů, vědomí a věcného prostředí. Při definování pojmu způsob života jde podle Honzíka především o stránky jednání ekonomického, účelového. Sloh života má však význam širší. Kromě jednání ekonomického tak životní sloh představuje i citový, smyslový či estetický vztah k věcem a k jednání (Hončík 1957, s. 7-12).

Jak jsme si tedy mohli všimnout, existuje názorová nejednotnost jednak v užívání jednotlivých pojmů, které se vážou k danému fenoménu, jednak ve vymezení problémů, kterými se tyto pojmy zabývají. Jako východisko při řešení se odkážu k závěrům Heleny Kubátové, která chápe označení životní způsob, životní styl a životní sloh jako synonyma. „A to do okamžiku, dokud nejsou vymezeny obsahy pojmů, které tato slova označují. Proto je možné problém zjednodušit a důsledně používat označení ‘životní způsob’“ (Kubátová 2007, s. 82).

Pro potřeby mé práce budu tedy používat termín životní způsob. Vzhledem k nejednotnosti sociologických definic způsobu života a nevhodnosti a nemožnosti obecného vymezení pojmu (Kubátová 2007, s. 82) budu nadále užívat termín životní způsob v návaznosti na Tučkovu definici, který jej charakterizuje jako „strukturovaný souhrn relativně ustálených každodenních praktik, způsobů realizace činností a způsobů chování v různých sférách lidské existence“ (Tuček 2003, s. 168).

2.4.2 Faktory ovlivňující životní způsob

Na rozdíl od již zmíněné nejednotnosti v užití pojmu životní způsob se v literatuře můžeme setkat s jistou shodností při vymezování faktorů, které konkrétní podobu životního způsobu ovlivňují. Autoři (Duffková 2006, Tuček 2003, Pácl 1988) shodně zmiňují dva druhy těchto. Jsou to na jedné straně determinanty vnitřní a na druhé straně determinanty vnější. Faktory vnější Tuček charakterizuje jako v daném okamžiku existující objektivní danosti (geografické a ekologické, biologické, demografické, sociálně politické a politické, sociálně ekonomické a ekonomické, kulturní a obecně ideové, technologické). Pro vnější faktory Tuček užívá shrnující označení životní podmínky. Faktorem vnitřním poté je člověk jako nejkonkrétnější subjekt životního způsobu, jeho osobnost se všemi potřebami, hodnotami, dovednostmi, zkušenostmi, schopnostmi, ambicemi, postoji atd. (Tuček 2003, s. 168).

Z výše uvedeného vyplývá, že o životním způsobu můžeme uvažovat v užším smyslu na úrovni jednotlivce, či v širším smyslu na úrovni skupiny.

Při chápání pojmu životního způsobu v širším smyslu však dle mého názoru musíme počítat se značným rozpětím kategorie, daným právě vnitřními, subjektivními okolnostmi. Domnívám se, že uvažovat o způsobu života v rámci celé společnosti je nemožné. Na tento fakt ostatně poukazuje i Kubátová, když tvrdí, že „v současných moderních diferenciováných společnostech nemůžeme předpokládat existenci celospolečenského životního způsobu“ (Kubátová 2007, s. 83).

Tato úvaha nás posouvá k fenoménu, který je nazýván městským způsobem života.

2.4.3 Městský způsob života

O městském způsobu života tedy můžeme hovořit v kategorii individua nebo skupiny. Mnoho vědců by zde možná namítlo, že v současném individualizovaném světě je irelevantní hovořit o jakémsi skupinovém způsobu života, a jistě by měli pravdu. Společnost se bezesporu individualizuje, avšak i největší zastánci tohoto „trendu“ by neměli opomíjet vliv skupin na život jednotlivce. Snaha o popsání či pochopení souvztažnosti mezi těmito dvěma kategoriemi však není předmětem mé práce.

Nyní se však pojďme blíže podívat na fenomén městského způsobu života. Používání tohoto pojmu začíná v současnosti hraničit s klišé. Když si tato tři slova zadáme do jakéhokoliv internetového vyhledávače, zahltní nás plejáda stránek, které hlásají svou vlastní představu o tom, co to městský způsob života je. S pojmem městský způsob života se setkáváme na stránkách, které opěvují východní náboženství, na stránkách zvoucích nás na nejnovější filmy, na stránkách realitních kanceláří či anarchistických skupin.

Někteří městský způsob života zavrhuje, jiní glorifikují, avšak každý si na něj udělal vlastní názor. Nehodlám s těmito názory polemizovat, avšak snažím se poukázat na jistou plytkost ve vymezení tohoto pojmu a rovněž na všudypřítomné tendence schovávat pod tento pojem všechny neduhy

současné společnosti. Městský způsob života není všezahrnující. Otázkou však stále zůstává, co to tedy je.

Jan Sokol například staví městský způsob života do přímé souvislosti s pojmem civilizace. Podmínkou civilizace tedy podle něj „není ani společný původ, pokrevní příbuzenství skutečné ani domnělé, společné postoje, a dokonce někdy ani společný jazyk. Je to naopak jen jistá uhlazenost či zdvořilost, která dovoluje lidem, jež jinak nic hlubšího nespojuje, aby v klidu a míru žili vedle sebe, zabývali se svými záležitostmi a nevěnovali příliš dotěrnou pozornost svým sousedům. (...) Negativní stránkou městské uhlazenosti je tedy jistá povrchnost, v očích kritiků dokonce jistá neupřímnost nebo dokonce pokrytectví, které dokáže vyjít téměř s každým a neklade si k tomu téměř žádné předběžné podmínky. Chovej se slušně, jak se na měšťana sluší, a jinak si dělej a mysli co chceš. Druhou, pozitivnější stránkou ‘civilizace’ je pak přirozeně velká míra osobní svobody, úcty a respektování soukromí a tolerance k lidem jinak smýšlejícím, jak si ji právě městský způsob života zákonitě vynucuje. Civilizace jako způsob života občanů velkých měst tedy klade na první místo pokojné a diskrétní soužití, individuální lidskou svobodu a přísně posuzuje všechno, co by ji mohlo ohrozit“ (Civilizace a kultura).

Wikipedie naproti tomu vymezuje městský způsob života, jako specifický pro město, „který je na rozdíl od venkovského více neosobní, anonymní a účelový. Obyvatelům měst klesá počet osobních vztahů a sociálních kontaktů, naopak roste počet profesionálních vztahů a fyzických kontaktů. Ve městech se také proto koncentrují sociálně patologické jevy jako zločinnost, prostituce, závislosti nebo rozpady manželství“ (město).

Mezi dalšími definicemi městského způsobu života můžeme nalézt téměř stejné vymezení. Můžeme si povšimnout, že většina definic městského života staví tento způsob života do protikladu k venkovskému a připisuje mu jistý (již na první pohled viditelný) negativní nádech.

Myslím si, že stojí za zamyšlení se nad udržitelností převládajících negativních konotací, které se k městskému způsobu života vztahují. Již dříve jsem se zmiňovala o nevhodnosti polarizačních dělení město versus

venkov či městský versus venkovský. Stejně tak bych chtěla poukázat na nedostatečnost polarizace městský způsob života versus venkovský způsob života.

Po detailnějším pohledu na stereotypy, které o městském a venkovském způsobu života převládají, dojde k utvoření dvou skupin. V první skupině se nacházejí charakteristiky pro městský způsob života. Jedná se o takové pojmy jako klesající počet osobních vztahů a sociálních kontaktů, růst počtu profesních vztahů, koncentrace sociálně patologických jevů, anonymita, klesající důležitost rodiny, rychlost, změna. Ve druhé skupině se nacházejí charakteristiky jako rodinná soudržnost, konzervatismus, tradice, tradiční dělení rolí na mužské a ženské, široká síť sociálních kontaktů, sousedství.

Maříková uvádí v publikaci *Český venkov 2006* výzkum, kdy respondenti přiřazovali jednotlivé pojmy do kategorie venkov či město. V první kategorii se tak ocitly příroda, klid, zdravý život, sousedství, vzájemná pomoc, tradice, dřina, námaha, čistota, náboženství. Do kategorie město byly nejčastěji přiřazovány pojmy jako hluk, kultura, obchod, vzdělání, anonymita, nepořádek, špína (Majerová 2007, s. 120-121).

Je možno si povšimnout, že obě výše uvedené skupiny jsou v postatě skupinami antonym. Pojmy, které se vážou k městu a městskému způsobu života jsou na rozdíl od těch venkovských téměř vždy negativní. Venkov totiž získal v nedávné historii jakýsi punc ideálu. Jak uvádí Maříková, do 19. století se na venkov pohlíželo jako na místo nevzdělaných, špinavých lidí. Tato situace se však v době národního obrození změnila, venkov získal nádech romantiky. Vytvořil se obraz venkova, jak jej známe z pohádek, literatury a lidových písní (Majerová 2007, s. 125).

Pokud tedy mluvím o městském způsobu života, snažím se oprostit od všech hodnotících hledisek. Mým cílem je poukázat na změnu, a nikoli tuto změnu hodnotit. Předpokládám totiž, že slepé zatracování je stejně zavádějící jako slepá glorifikace.

Na fenomén městského způsobu života pohlížím jako na skutečnost, že způsob života není statickou jednotkou. Stejně jako celá společnost, i on se v historii měnil a v přítomnosti (nemluvě o budoucnosti) se bude měnit i

nadále. Nejde tedy o krátkodobý trend, který by probíhal několik desetiletí či snad let. Jde skutečně o změny, které zasahují celou společnost. Jedná se o změny, které jsou důsledkem změny života, jež přinesla industrializace a průmyslová revoluce před více než 150 lety. Se změnou způsobu obživy se začíná měnit i způsob života, který se k němu váže. K této změně docházelo nejdříve právě ve městech, kde přestal být způsob obživy vázaný na půdu. Ostatně vazba na půdu je podle Bláhy tím, co odlišovalo městského a venkovského člověka (Bláha 1925).

Usuzuji, že s odstraňováním městských hradeb se tak tento odlišný způsob života typický pro město začíná šířit do mimoměstských oblastí. V průběhu 19. a 20. století šíření městského způsobu života pomáhá řada vynálezů k překonání prostoru a zkrácení času. Jedná se hlavně o vynález automobilu, telefonu, telegrafu, rádia, televize a internetu.

2.4.4 Změna životních podmínek jako faktor vzniku městského způsobu života

Dochází tak ke změně vnějších determinantů způsobu života – životních podmínek. Životní podmínky podle Tučka vytvářejí jakési mantinely, v nichž se život člověka pohybuje, naznačují možnosti i meze pro způsoby chování (Tuček 2003, s. 168). Životní podmínky se mění neustále, avšak nejvýrazněji se tyto změny dají pozorovat při velkých společenských „otřesech“. Mezi tyto otřesy se na našem území můžou počítat obě světové války, Vítězný únor a v nedávné historii Sametová revoluce. Tuček zdůrazňuje, že snad ani neexistuje sféra životních podmínek, která by se po roce 1990 alespoň částečně nezměnila, a to od zásad společensko-politického uspořádání společnosti, přes obsah a strukturu životní úrovně a rodinných vztahů, až po boom „e-sféry“ (Tuček 2003, s. 168).

Teoreticky tak podle něj existuje úzký vztah mezi změnami životních podmínek a změnami způsobu života. Jak však dále uvádí, realita je mnohem složitější. Změna způsobu života nemusí mít tu stejnou míru a kvalitu jako změna životních podmínek. V praxi to poté znamená, že časová návaznost není okamžitá. Příčinou je především setrvačnost navykého

životního způsobu, ale rovněž neochota či snížená schopnost změnit své dosavadní chování. Kromě toho změna životních podmínek neprobíhá pro celou společnost stejně a určité skupiny lidí mají větší možnosti pro utváření způsobu života (Tuček 2003, s. 168).

Toto je dle mého názoru jeden z důvodů výraznější viditelnosti změny způsobu života ve městech a naopak uchovávání tradičních vzorců na venkově. Časová mezera mezi změnou životních podmínek a způsobu života není viditelná pouze v kategorii město – venkov, ale například i v kategorii věku, tj. mladí – staří.

Duffková hovoří o třech typech životních podmínek. Za prvé jsou to ty, které nemůžeme změnit, za druhé to jsou takové životní podmínky, do kterých jsme se dostali v důsledku našich předchozích rozhodnutí, a za třetí jde o životní podmínky, které sami změnit můžeme (Duffková 2007, s. 83).

Z toho usuzuji, že způsob života je v současnosti stejně jako identita do určité míry možností volby. Vždy v historii byl způsob života daný a existovala jen minimální šance, jak jej subjektivně změnit. Jednalo se o životní způsob stavů, později tříd. Duffková mluví o jisté diferenciaci a hlavně alternativnosti způsobů života (Duffková 2007). Podotýkám, že mantinely, které ohraničují možnosti volby, jsou dány výše uvedenými třemi typy životních podmínek, ale rovněž vnitřními, tj. subjektivními faktory. Na tento fakt ostatně upozorňuje i Tuček, když hovoří o subjektivních faktorech jako o jakémsi selekčním mechanismu ve výběru (Tuček 2003, s. 168).

Tuček uvádí tři stěžejní trendy proměn životního způsobu, které jsou dle mého názoru tím, co je dnes chápáno jako městský způsob života. Za prvé se jedná o přechod od značné uniformity k pluralitě, značné rozšíření jak možností volby, tak svobody volby samotné (Tuček 2003, s. 169). Za druhé se jedná o výraznou diferenciaci způsobu života jednotlivců. Za třetí jde podle něj o nárůst významu ekonomických a sociálně-ekonomických kritérií diferenciaci způsobu života a o rozšíření konzumních tendencí (Tuček 2003, s. 169).

Autoři si ponejvíce všímají změn v časové linii způsobu života (Duffková 2000, 2006, Tuček 2003). Časoprostorovým tématem se ostatně ve svých pracích zabývá velké množství sociálních vědců (Eriksen 2005, Toffler 2001, Giddens 1998). Čeští autoři se nejčastěji zabývají změnami po roce 1989, které jsou nejviditelnější. Podle mého názoru docházelo k přechodu od „tradičního“ způsobu života k městskému způsobu života po celé 20. století. Čtyřicet let komunistické vlády však přerušilo kontinuální vývoj a vytvořilo deformovanou strukturu životního způsobu. Právě Sametová revoluce a pád Železné opony byly pro naši společnost oním výrazným otřesem, který započal zrychlenou změnu životního způsobu lidí směrem k tendencím, jež se vyskytovaly v demokratických státech s tržním hospodářstvím.

Duffková hovoří o změnách, které nastaly ve třech velkých časových blocích, které se odlišují v jednotlivých časových úsecích života člověka. Mluví o změnách v pracovním, vázaném i volném čase⁸ (Duffková 2000, 2006).

V průběhu dvacátého století můžeme dle mého názoru pozorovat dvě velké změny v pracovním čase jednotlivců. První změnou je zavedení osmihodinové pracovní doby, která vlastně odlišuje tradiční venkovský způsob života od tradičně městského způsobu života. Venkovská pracovní doba nebyla nikdy v minulosti takto striktně vymezena, šlo v podstatě o práci „od nevidím do nevidím“. Toto bylo důvodem jisté stereotypizace města a městského způsobu života ze strany vesničanů. Podle Kanderta existovala představa, že život ve městě je jednodušší, že lidé tam mají spoustu volného času (Kandert 2004, s. 65).

Rozmach druhé změny nastal na našem území po roce 1989 a jedná se podle Tučka o změnu délky pracovní doby a možnosti výběru konkrétní pracovní doby (Tuček 2003, s. 177-179). Toto je podle Duffkové spojeno

---

⁸ pracovní čas (čas strávený v zaměstnání), vázaný čas (čas, kdy člověk vykonává různé činnosti nutné pro existenci sebe sama, své rodiny a domácnosti) a volný čas (čas, kdy se člověk na základě svého vlastního rozhodnutí věnuje činnostem, které nemají charakter povinnosti či závazku (ve vztahu k jiným lidem i k sobě samému) a které mu přinášejí uspokojení) (Duffková 2000).

s boomem nestandardních typů a forem výkonu pracovní činnosti (Duffková 2006).⁹

Další výrazné změny se projevují ve způsobu trávení volného času. Odlišnosti v trávení volného času jsou podle Tučka vázány na demografické ukazatele, jako jsou věk, rodinný stav, zaměstnání, vzdělání apod. (Tuček 2003, s. 176). Proto usuzuji, že s městským a venkovským způsobem života se jednotlivé orientace nekryjí.

Městský způsob života je způsob života moderní společnosti. Jeho původními nositeli sice byli obyvatelé města, avšak postupně se rozšířil i mimo městské oblasti. Jedná se tedy o převažující způsob života těch společností, které prošly procesem industrializace a urbanizace, a které je možné považovat za společnosti městské. Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o převažující způsob života celé společnosti, předpokládám rozvolnění vztahu mezi způsobem života a místním určením. Jde proto spíše o vzdělanostní či socio-profesní než o místní podmíněnost životního způsobu. S rozpadem striktně stratifikované a vertikálně neprostopné společnosti začal hrát významnou roli ve vytváření životního způsobu prvek individualizační.

---

⁹ Duffková hovoří o homeworkingu (práce doma), teleworkingu (práce na dálku) a outworkingu (práce, kdy pracovník vykonává svou pracovní činnost mimo pracoviště svého zaměstnavatele) (Duffková 2006).

ZÁVĚR

Bází magisterské diplomové práce bylo téma člověka v moderním městě. Zaměřila jsem se především na kritickou reflexi zavedeného modelu městského člověka.

Na dané téma bylo v průběhu mé práce nahlíženo ze dvou rovin. První rovina byla výrazně deskriptivní, v jejímž rámci byla práce dělena do dvou kapitol. Šlo obzvláště o vymezení a pochopení jednak základních pojmů a procesů, které se týkají města a jeho vývoje. Stejným způsobem jsem přistupovala i k problematice jedince ve městě. Druhý přístup, který prostupuje obě dvě kapitoly, je více kritický.

V první kapitole mé práce jsem se zaměřila na téma město. Otázkou města jsem se zabývala ze tří úhlů. V první podkapitole jsem se věnovala procesům, které se souhrnně nazývají urbanizace. Dospěla jsem k závěru, že urbanizace výrazně přispěla ke vzniku moderní společnosti a městského způsobu života. Jedním z faktorů urbanizace je stěhování obyvatelstva do měst. Koncentrace obyvatelstva na jednom místě poté dala vzniknout kvalitativně odlišným životním způsobům, jejichž nositelem bylo poprvé v historii velké množství heterogenních lidí. Tyto nové životní způsoby a strategie však nebyly důsledkem pouze urbanizace, ale celé řady vzájemně propojených procesů, které změnily celou společnost, a jsou nazývány modernizace. Urbanizace společnosti tak dala vzniknout novému způsobu života, který se díky modernizačním procesům rychle šířil celou společností.

Ve druhé podkapitole jsem nastínila jednotlivé fáze vývoje města. Soustředila jsem se jak na postihnutí materiálních změn, tj. podoby města, tak na postihnutí změn sociálních, tj. života ve městě.

Ve třetí podkapitole jsem shrnula vývoj vědeckých pohledů na problematiku města. Až do konstituování sociologie jako vědy byly otázky města řešeny převážně ve filozofii, architektuře a plánování, až na několik výjimek však nešlo o postihnutí sociálních otázek města. Právě se vznikem sociologie se pojí rozmach zájmu o život ve městě. V neposlední řadě jsem se zabývala problémy, které se vyskytují ve spojitosti s vymezením pojmu město. Zaměřila jsem se obzvláště na neexistenci jednotné definice města a

dále na vývoj těchto definic. Skutečnost, že jsem téma definice města zařadila až na konec první kapitoly, má své opodstatnění. Usoudila jsem totiž, že bez předchozího uceleného náhledu na vývoj urbanizace a podoby města, by propojení teoretických náhledů na město se skutečným obrazem města nebylo úplné.

V první kapitole mé práce jsem cíleně prezentovala obraz společnosti, kdy města již nejsou *ostrůvky v moři venkovského osídlení*. Mou snahou bylo představit vztahový rámec pojetí městského člověka současnosti bez pozitivních či negativních hodnocení, které mu přikládá odborná či široká veřejnost.

Ve druhé kapitole práce jsem podrobněji vylíčila téma městského člověka zasazeného do tohoto rámce. Především jsem se soustředila na skutečnost, že spolu se změnou společnosti docházelo jak ke změně života člověka, tak ke změně náhledu na něj. Téma bylo rozděleno do čtyř podkapitol, kdy jednotlivé otázky v nich řešené se navzájem silně prolínaly.

V jednotlivých podkapitolách jsem se postupně věnovala otázkám, které se týkaly charakteristických znaků městského života, psychologických charakteristik městského člověka, identity městského člověka a městského životního způsobu. Ke každé z těchto otázek jsem přistupovala nejdříve deskriptivně, vymezením jednotlivých fenoménů. Při vymezování jsem se přidržela autorit, které se těmito otázkami zabývaly přede mnou. Následně jsem fenomény objevující se v dílech těchto autorů podrobila vzájemné komparaci a doprovodila vlastním komentářem.

Ve druhé kapitole jsem postupně představila vybrané jevy, které se vážou k pojmu město. Došla jsem k závěru, že skutečně existují charakteristiky, které odlišují město a městský způsob života od neměstského. Vzhledem k tomu, že se společnost změnila ze společnosti venkovské na společnost městskou, vznik městského člověka jako obrazu moderní společnosti je důsledkem změny celé společnosti a nejen měst. Výrazným procesem, který ovlivňuje celou městskou společnost, je individualizace. I přes vliv městského prostředí na člověka hrají individualizační tendence větší roli.

Jestliže první úroveň byla spíše deskriptivní a měla větší zastoupení v první kapitole, ve druhé kapitole se již více uplatňuje druhá, kritická rovina. Základem této roviny je otázka, zda je dělení na městský a venkovský v současnosti stále oprávněné. Tato otázka byla zkoumána především vzhledem k pojmům městský člověk, charakteristiky městského života a městský způsob života. V rámci této úrovně jsem své práci dospěla k závěru, že bipolární dělení na městský a venkovský je již neudržitelné. Pokud tomu tak bylo v minulosti, bylo to dáno tím, že přívlastek městský se opravdu vztahoval pouze k městu. V průběhu posledních sto padesáti let však došlo k silnému rozptýlení městského způsobu života mimo geografické hranice města a rozdíly mezi městským a ne-městským se výrazně setřely.

Proto, pokud v současnosti hovoříme o městském způsobu života nebo městském člověku, hovoříme o člověku moderním, jenž je členem moderní městské společnosti, a nikoliv pouze o obyvateli města.

Rovněž jsem dospěla k závěru, že pojmy městský a venkovský jsou chápány jako hodnotící. Vzhledem k silné idealizaci venkova vyvolává pojem města negativní konotace.

Na konci mé diplomové práce tedy stojí obraz městského člověka jako představitele moderní společnosti, který by měl přestat být posuzován v kategoriích městský versus venkovský, neboť právě uvědomění si mylnosti těchto polarizačních dělení je v současné individualizované společnosti prvním krokem k pochopení člověka v moderním městě.

Seznam literatury

- BAUMAN, Z. 1999 *Globalizace*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta.
- BAUMAN, Z. 2002 *Tekutá modernita*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta.
- BAUMAN, Z. 2004 *Individualizovaná společnost*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta.
- BAUMAN, Z. 2006 *Úvahy o postmoderní době*. 2. vydání. Praha: SLON.
- BECK, U. 2004 *Riziková společnost*. 1. vydání. Praha: SLON.
- BITUŠÍKOVÁ, A. *Urban identities and diversities: a key to the renaissance of the city?* In *Lidé města* 2007, č. 1-20, s. 70-82.
- BLÁHA, I. A. 1914 *Město: Sociologická studie*. Praha: Melantrich.
- BLÁHA, I., A. 1925 *Sociologie sedláka a dělníka*. Praha: Orbis.
- BLÁŽEK, B. 1998 *Venkov, města, média*. 1. vydání. Praha: SLON.
- CIALDINI, R. 2001 *Influence, Science and practice*. 4. vydání. Boston: Allyn & Bacon.
- ČERNOUŠEK, M. 1986 *Psychologie životního prostředí*. 1. vydání. Praha: Horizont.
- ČERVENÝ, L. 1998 *Život ve městě a mnohost identit*. In PANOUŠKOVÁ, M. *Člověk a město*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 7 – 21.
- DOBERSKÝ, J. 1953 *Osídlení našich krajů a vývoj měst*. 1. vydání. Praha: Orbis.
- DURKHEIM, E. 2004 *Společenská dělba práce*. Brno: CDK.
- ERIKSEN, T., H. 2005 *Tyranie okamžiku*. 1. vydání. Brno: Doplněk.
- GIDDENS, A. 1998 *Důsledky modernity*. 1. vydání. Praha: SLON.
- GIDDENS, A. 1999 *Sociologie*. 1. vydání. Praha: Argo.
- HAUKANES, H. 2004 *Velká dramata – obyčejné životy*. 1. vydání. Praha: SLON.
- HNILIČKA, P. 2005 *Sídelní kaše*. 1. vydání. Brno: Era.
- HONZÍK, K. 1958 *Co je životní sloh*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. 2002 *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vydání. Praha: Paseka.
- HRŮZA, J. 1965 *Teorie města*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- HRŮZA, J. 1973 *Hledání soudobého města*. 1. vydání. Praha: Obelisk.
- HRŮZA, J. 1977 *Slovník soudobého urbanismu*. 1. vydání. Praha: Odeon.
- HRŮZA, J. 1995 *Vývoj urbanismu I*. Praha: Vydavatelství ČVUT.
- HRŮZA, J. 1996 *Vývoj urbanismu II*. Praha: Vydavatelství ČVUT.
- JACOBSONOVÁ, J. 1975 *Smrt a život amerických velkoměst*. 1. vydání. Praha: Odeon.
- JAKUBEC, J., JINDRA, J. 2007 *Dějiny hospodářství českých zemí*. 1. vydání. Praha: Karolinum.
- KANDERT, J. 2004 *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum.
- LE GOFF, J. 1991 *Kultura středověké Evropy*. 1. vydání. Praha: Odeon.
- LINHART, J. 1996 *Styl životní*. In *Velký sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Karolinum, s. 1246-1247.
- LIPOVETSKY, G. 2001 *Éra prázdnoty*. 2. vydání. Praha: Prostor.

- MAJEROVÁ, V: 2007 *Český venkov 2006*. 1. vydání. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze.
- MILLER, J. 2006 *Uzavřená společnost a její nepřátelé*. 1. vydání. Praha: NLN.
- MUSIL, J. 1967 *Sociologie soudobého města*. 1. vydání. Praha: Svoboda.
- MUSIL, J. 1996 Město. In *Velký sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Karolinum, s. 604-610.
- MUSIL, J. 1996 Urbanizace. In *Velký sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Karolinum, s. 1358-1359.
- NAKONEČNÝ, M. 1970 *Sociální psychologie*. 1. vydání. Praha: Svoboda.
- PÁČL, P. 1988 *Sociologie životního způsobu*. Praha: SPN.
- PETRUSEK, M., MILTOVÁ, A., VODÁKOVÁ, A. 1994 *Sociologické školy, směry, paradigmata*. 1. vydání. Praha: SLON.
- PINC, Z. *Město versus pospolitost?* In *Lidé města 2000*, č. 3-12, s. 3-12.
- RIEDL, D. 1954 *Vývoj měst v Čechách a na Moravě - díl první*. 1. vydání. Brno: ÚAÚP.
- SCHMEIDLER, K. A KOL. 1997 *Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě*. 1. vydání. Brno: PC-DIR.
- SIMMEL, G. 2006 *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. 2. vydání. Praha: SLON.
- TINDALL, G. B., SHI, D. E. 1996 *Dějiny Spojených států amerických*. 2. vydání. Praha: NLN.
- TOFFLER, A. 2001 *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Dokořán.
- TUČEK, M. 2003 *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. 1. vydání. Praha: SLON.

Online literatura:

- DUFFKOVÁ, J. 2000 *Současná struktura mimopracovního času a její změny za posledních deset let* [online]. Data and Fakta, číslo 2-10 [cit. 12. 3. 2009]. Dostupné z: <http://jana-duffkova.rubicus.com/sociologie-zivotniho-stylu/state-a-jine-texty/>.
- DUFFKOVÁ, J. 2006 : *Homework, telework a spol. (neboli Příliš mnoho worků)* [online]. In: Organizace, rozhodování, řád a změna. Acta Un.Car., Phil. et hist. 1-04, Studia sociologica XIV. AUC, Phil. et hist. Praha: Karolinum s. 105-124 [cit. 12. 3. 2009]. Dostupné z: <http://jana-duffkova.rubicus.com/sociologie-zivotniho-stylu/state-a-jine-texty/>.
- DUFFKOVÁ, J. 2006 *Životní způsob/styl a jeho variantnost* [online]. In FAŽIK, A., MATĚJŮ, M. (red.) *Aktuální problémy životního stylu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta, s. 79-90 [cit. 1.3.2009]. Dostupné z: <http://jana-duffkova.rubicus.com/sociologie-zivotniho-stylu/state-a-jine-texty/>.
- KUBÁTOVÁ, H. 2007 *Předmět sociologie životního způsobu* [online]. In RYŠAVÝ, D. (ed.) *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Sociologica – Andragogica*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 77-91 [cit. 10.3.2009]. Dostupné z: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/02-Rysavy-Sociologica-Andragogica_2007.pdf.

SCHMEIDLER, K. *Prostředí města, urbanistická tvorba a sociální patologie*. [online]. Kriminalistika. 2000, roč. 33, č. 4 [cit. 12. 3. 2009]. Dostupné z:

http://web.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2000/00_04/Schmeidl.html.

WIRTH, L. *Urbanism as a way of life* [online]. The American Journal of Sociology. 1938, roč. 44, č. 1, s. 1-24 [cit. 22.2.2009]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2768119>

Online odkazy:

Civilizace a kultura [online]. SOKOL, J. Civilizace a kultura [cit. 10. 3. 2009]. Dostupné z: <http://www.jansokol.cz/cs/n-v-civilizace.php>.

Doma nebo v porodnici? [online]. [cit. 6. 3. 2009].

Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek4467.htm>.

Identita[online]. FINDOR, A. Identita [cit. 3. 3. 2009]. Dostupné z: http://www.evropskemesto.cz/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=546&Itemid=189.

Kitty Genovese [online]. [cit. 18. 3. 2009].

Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Kitty_genovese.

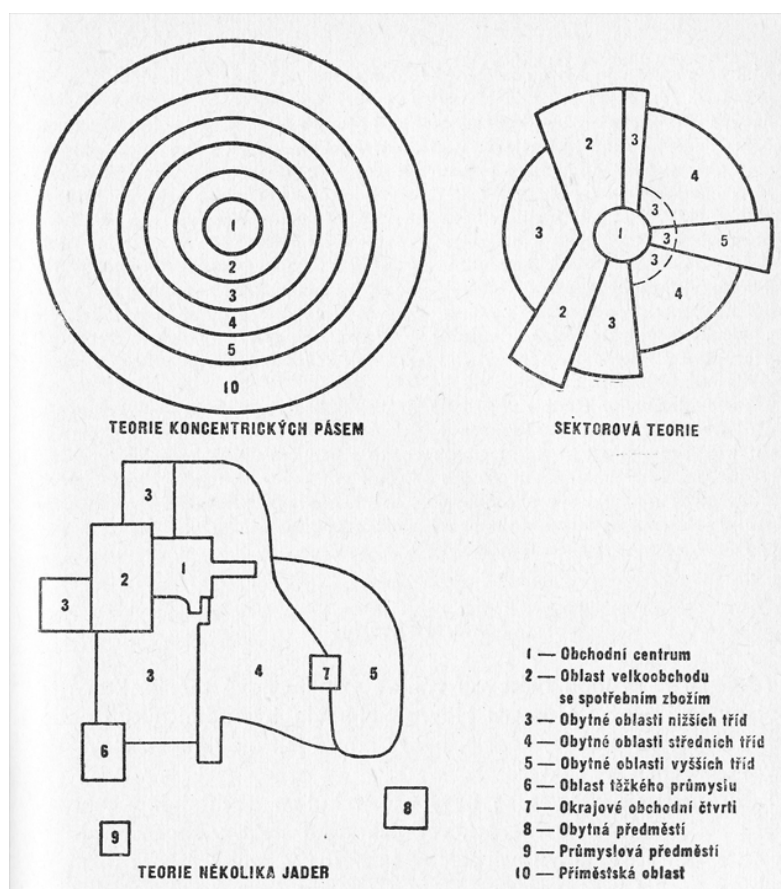
město [online]. [cit. 23. 2. 2009]

Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C4%9Bsto>.

segmentalization [online]. [cit. 23.2.2009].

Dostupné z: <http://www.thefreedictionary.com/segmentalization>

Příloha č. 1: Příklady ekologických teorií členění města (Musil 1967, s. 175)

Příloha č. 2: Morfologická tabulka – venkov/města/média (Blažek 1998, s. 105-108)

VINKOV	MĚSTA	MÉDIA
	• frekventovaným mediálním tématem je život (většinou exotických) zvířat • děti mají kontakt nanejvýš s masem užitkových zvířat a se živými domácími miláčky • děti mohou být svědky plození, rození a zabíjení domácích zvířat • přítomnost u porodu a umírání jsou jednou z možností volby • porod a umírání se takřka vždy odehrávají v institucích • děti mohou být výjimečně svědky porodu doma, častěji umírání doma • příroda v médiích jako časté téma (oslava, obrana, popis, analýza...) • příroda jako rekreační kulisa a jako zdroj nepohodlí • příroda jako životelka a jako hrozba • z celého cyklu je nejčastějším tématem médií nákup potravin, vaření a stolování • původ a příprava jídla jsou dětem dlouho neznámý • děti znají původ většiny jídel a náročnost jejich vytvoření i přípravy • nejbližší lidé jsou ti, s nimiž se konverzuje o médiích a skrze média nebo kteří jsou známi z médií • nejbližší lidé jsou z nukleární rodiny a známí • nejbližší lidé jsou ze širší rodiny a sousedé	• posvátné není vázáno ani na místo ani na instituci • posvátné je jednou z institucí • posvátné je vázáno na místo • jsme spoluúčastníky posvátného • posvátné nelze donutit k projevu a sděluje se symboly • posvátné se šíří dotykem míst, v nichž je trvale přítomno • základní sociální strukturou je měkce vymezená síť • základní sociální strukturou je ostře vymezená skupina • základní sociální strukturou je pokrevní společenství • zdrojem legítimity je všem v zásadě dostupný mediální ohlas • konkurující si omezené zdroje legítimity jako pomazání, původ, moc, majetek, vzdělání apod. • zdrojem legítimity je mytický příběh
	• média přináší dramatičtější obraz mnoha profesí, jež jsou ale zcela jiné • děti neznají zblízka většinou ani profese vlastních rodičů • od dětství znalost kladů i záporů částí profesí místních lidí včetně rodičů • pružná schopnost rekvilifikace ceněna výš než dokonalost v jedné profesi • tendence ke stále větší specializaci profesí • profese nejsou přesně ohraničeny a všichni se mohou vzájemně zastupovat • vazby na cirkadiální rytmus stále slabnou • den a noc relativizovány umělým světlem • denní rytmus určován střídáním světla a tmy • tendence, aby vše bylo nonstop • administrativní rok • kosmobiologický rok • pluralita časů, planetární čas, imploze času do instantnosti • otevřený čas dějin, které mají směr • předdějinný cyklický čas • extáze vyvolávané jako druh zábavy • slavení oficiálních svátků v mase, rodinných v nukleární rodině • slavení společných svátků ve společenství • nad známými „tváří v tvář“ početně převažují mediálně zprostředkovaní • síť známostí založená na náhodě a volbě • všichni v místě se znají • okrajový význam sousedských vztahů • nepřetržitý průnik spolupracovníků a sousedů • spolupracovníci jsou většinou i sousedy • planetární bezpečnostní platby, kasino jako model • peníze vázané na stát, který je garantuje • předpeněžní platidla vázaná na lokalitu, která je produkuje	• stále více věcí a aktivit vstupuje do elektronické burzy • stále více věcí a aktivit je za peníze • naturální směna darů a úsluh • nejvyšší sociální hodnotou je generování změny a překvapení • nejvyšší sociální hodnotou je zvládnutí změny • nejvyšší sociální hodnotou je udržování tradice • převažuje zprostředkovaný kontakt • kontakt s více cizími než s vlastními • takřka bez fyzického kontaktu s cizími lidmi • surfování ve virtuálním prostoru • náhodná procházka s manifestovanými skrytými cíli • pohyby po obci odněkud někam, všichni přechou cíle • žargony vázané na generaci, módní vlnu nebo zálibu • národní jazyk a slang vázaný na sociální vrstvy a profese • nářečí vázané na místo • pohyb jako základ, zakořenění jako volba nebo pohyb pouze ve virtuálním prostoru • stěhování jako hledání výhod • stěhování jen pod katastrofickým tlakem nebo kolonizace • globální síť • vazby s okolím převažují nad vnitřními • převážně soběstačné místní společenství • místo biologicky dané rodiny přibývá kvazirodin založených na volbě • tendence vyčleňovat z rodiny stále více funkcí • převážně soběstačná rodina • budování je jednou ze zálib • byt budují profesionálové • dům se staví ve společném rituálu • práce je hobby, posedlost, trest... • práce se zdůvodňuje účelem • práce je součástí společného rituálu